

1982
8/41
Ўткир Ҳошимов

СЎҚҚАБОШ БЕВАГИНА



ҒАРОЙИБ САЁҲАТ

*Устоз Саид Аҳмад ака Америкадан келган кун
телефонда айтиб берган ҳангома*

— Алё, ўзингмисан, болам? Ваалайкум ассалом, мулло бўлгин! «Зиёратлар қабул», дейсанми? Мурод ҳосил! Раҳмат. Сафар қандоқ бўларди, зўр бўлди! «Қани бир эшитайлик», дейсанми? Майли, сазанг ўлмасин. Аммо-лекин сен ярамаснинг бир одатинг ёмон. Мендан зўр-зўр ҳикояларни эшитиб оласан-да, қўшиб-чатиб ўзингники қилиб ёзасан. Бу сафар шунақа қилмасанг, ҳаммасини бир бошдан гапириб бераман.

Аслида-ку, Америка тўғрисида аввал ҳам анча-мунча нарса ўқиганман. Ёшлигимда Аччиқ Махсум деган ёзувчининг (сенлар уни Максим Горький дейсан) «Сариқ иблис шаҳри», бақириб шиғир ўқийдиган Маяковскийнинг «Нима бизга Америка», деган асарларини варақлаганман. Ҳатто ўзимиздан чиққан Узоқов деган мухбир ҳам «Америкасини ҳам кўрдик», деган мақола ёзган эди. Шулар Американи кўрганда, нега мен бормаслигим керак?

Шундоқ қилиб, биқинига «Пан-Американ» деб ёзиб қўйилган, гардани ҳўкизникига ўхшаб шишиб кетган «Боинг» самолётига ўтирдик. Ишонсанг-ишонмасанг, ичи бамисоли метронинг ўзи! Шифти шунақанги баландки, Сабонис деган найнов баскетболчи бемалол баскетбол ўйнаса бўлаверади! Шунақанги узунки, у боши билан бу боши кўринмайди!

«Боинг» осмонга кўтарилиши билан ёнимга қошлари ипдеккина, сочлари тилла кокилдек, оёқлари узун-узун, тиззасидан икки қарич баландда тўхтаб қолган этак остидан оппоқкина сонлари кўриниб турган хонимча келди. Оғизчаси ангишвонадек. Лаблари худди гилос тишлаб турганга ўхшайди. Одамнинг дилини қитиқлайдиган майингина, сирлигина табассум ҳада эди.

— Гуд монинг, мистер! — деди.

Бир вақтлар Сталин лагерларида саргардон бўлиб юрганмда бир инглиз шпиони ҳам бизнинг барақда ётарди. Шу билан гаплашиб, тилини бинойидек ўрганиб олгандим. Уша эсимга тушиб, жавоб қилдим:

— Хэлло! Окагинанг айлансин, хэлло!

Хонимча тилини бунчалик билишимни кутмаган эканми, кувониб кетди. Бирпасда анча нарсаларни гапириб ташлади. «Джус» дейдими-ей, «биир» дейдими-ей! Айниқса, «чикен», «чикен» деган сўзни ўн мартача қайтарди-ёв! Сал аччиғим чиқди.

— Ҳай, менга қара, — дедим тушунтириб, — нега нуқул «чикка-пукка» дейсан? Нима, сен билан ошиқ ўйнапманми?

Хонимча зипиллаб кетаётган эди, ёнимда ўтирган бўйинбоғ таққан, башанг кийинган америкалик йигитча гапириб қолди:

— Ошиқ ўйнаймиз, деётгани йўқ, товук келтирайми, деяпти.

Ҳайратдан ёқамни ушлаб қопман. Ўзбекчани сувдек биладиган бу ажнабий қаёқдан пайдо бўлди?

— Менга сени Худонинг ўзи етказди, болам! — дедим севиниб. — Ўзбек тилини қаёқдан ўргангансан?

— Мен ўзбекман, Саид Аҳмад домла! — дейди.

Баттар ҳайрон бўлдим. «Бўлмаса нега бунақа сапсариксан, нима бало, онанг зарчавага бошқоронғи бўлганмиди?» дегим келди-ю, хафа қилиб кўйишдан кўрқдим.

— Мабодо Носир Фозиловга қариндошлигинг йўқми, олтиндек ялтираб турибсан, — десам кулади.

— Мен Ҳайитвой сариқнинг невараси бўламан, — дейди.

— Ие, тахтапуллик Ҳайитвой сариқнинг невараси-мисан? — дедим. — Буванг раҳматли кўп яхши одам эди. Сал тажанглигини айтмаса, жа ориятли эди. Бир гал беданаси Исроил калнинг беданасидан енгилиб қочганда, жониворнинг калласини шартта узиб ташлаганини кўрганман. Отинг нима болам, Америкага нега кетяпсан?

— Отим Ҳайитбоев Саид. Калифорния университетида магистратурада ўқийман, — дейди.

— Бундан чиқди, адаш эканмиз! — дедим елкасига қоқиб.

— Сизнинг ҳамма китобларингизни ўқиганман, домла. — деди адашим.

Шу пайт яна ўша хонимча келиб қолди. Тагин ширин табассум билан «чикин», дейди.

— Барақа тошгур, — дедим энсам қотиб, — «чикен-пикен»ингни бошимга ураманми? Дунёда товуқдан аҳмоқ парранда бўлмайди, одам нуқул товуқ еса, ақли суюлиб, товуқмия бўлиб қолади! Менга қора қўчқорнинг думбаси солинган, Чўнгаранинг гуручидан дамланган бир луқмагина палов берсанг, кифоя. Устига Учқўрғоннинг от қоқилса йиқиладиган беҳисидан ярим паллагинасини бостириб келсанг ҳам тешиб чиқмайди. Эрталабдан бери қоринлар пиёзнинг пўстига айланиб кетди-ку!

Адашим гапимни таржима қилди. Хонимча табассум билан эшитди. Хаёлимга ғалати ўй келди. Менимча, бу онасининг қорнидан туғилгандаям «инганига» деб йиғлаган эмас, илжайган бўлиши керак.

— Но проблем! — деди бош ирғаб. Кейин яна анча гаплар айтди.

— Проблема йўқ, — деди Саидбой таржима қилиб. — Жаноб хоҳласалар Нью-Йоркдаги «Бухоро» ресторанига кириб, «халта палов» ейишлари мумкин. Биз чикен, бифштекс, янги сўйилган чўчқа гўштидан пиширилган хот-дог билан сийлашга тайёрмиз. Афсуски, жаноб айтган пиёзнинг пўсти бизда йўқ...

Инсоф билан айтганда, бифштекси мазалигина экан.

Ўзинг биласан, овқатдан кейин сигарет мойдек кетади! Айниқса, ўзимизнинг «Хон!» Ҳузур қилиб икки-уч тортганимни биламан, тепамда яна хонимча пайдо бўлди.

Бижир-бижир қилиб алланималарни гапирди. Нуқул «фифти доллар», дейди. Тилмочга қараб, нима гап, десам, «элик доллар экан», дейди. Бунинг одамшинавандалигига қаранг! Иззатимни жойига қўйиб, менга элик доллар бермоқчи! Ўзбекистондек мўғтабар юртдан бораётган азиз меҳмонлигимни билибди-да!

— Мени сен сийласанг, сени пайгамбарлар сийласин, — дедим дуо қилиб. — Менга сенинг пулинг жаям керакмас. Америкага сафаримнинг бориш-келиш паттасини ҳукуматнинг ўзи оберган. Ҳатто

«Шеротан» гастинисасининг ҳақини ҳам олдиндан тўлаб қўйган. Худога шукр, ҳурматим бор. Эндии-и-и жудаям кўнглинг бўлмаётган бўлса, «эллик доллар, олтмиш доллар», деб майдалашиб ўтирмагин-да... — Шундай деб, буёғини таржимонимдан аниқлаштириб олдим: — «Минг»ни нима дейди булар?

— «Таузен», — деди Саидбой ҳозиржавоблик билан.

— Бир йўла таузен доллар бериб қўяқол, — дедим хонимчага. — Невараларга падарка-мадарка оборарман.

Хоним гапимнинг таржимасини эшитдию, негадир кўзи вилай бўлиб кетди. Биттаси менга қарайди, иккинчиси адашимга! Ҳалиям кулиб турибдию, йиғлаётганга ўхшайди.

— Эллик долларни у эмас, сиз беришингиз керак экан! — деди Саидбой.

Ҳайрон бўлдим.

— Нега берарканман?

— «Пан-Американ» компаниясининг самолётида чекиш мумкин эмас, эллик доллар жарима тўласинлар, деяпти.

Росмана жаҳлим чиқди.

— Биринчидан, мен умрим бино бўлиб жарима тўлаган эмасман. Менинг машинамни кўрса, ГАИ тескари қараб туради. Биладики, нарушение қилсам, бир тийин ҳам бермайман. Иккинчидан, мен ўзимизнинг «Хон»ни чеқдим. Американики эмас. Учинчидан, шу одатинг бор экан, нега олдиндан айтиб қўймадинг? Шунинг учун мен сенга эмас, сен менга жарима тўла! «Беш юз»ни нима дейди?

— «Файф хандрит», — деди таржимоним.

— Файф хандрит доллар, — дедим бешта бармоғимни кўрсатиб. — Бўлмаса, каттангни чақир!

Зум ўтмай форма кийган учувчи пайдо бўлди. Шунақанги пўрим, шунақанги «аққуратний»ки, Умарали Норматовга ўхшаб кетади. Ҳозир одоб билан жигарни эзади, деб турсам, чест берди. «Мистер» деб гап бошладию, бирдан чехраси ёришди.

— Саид Аҳмад ака, ўзингизмисиз? — деб қучоқлаб олди.

Разм солиб қарасам, таниш кўринади.

— Менга қара, чувалачилик Мирваққос қатиқчи-

нинг ўрлимисан? — десам, «Қаёқдан билдингиз, «дадам сизни кўп гапирардилар, бир мактабда ўқиган экансизлар», — дейди.

Бирпасда апоқ-чапоқ бўп кетдик.

Шу самолётда иккинчи учувчи экан. «Ўзбекистон ҳаво йўллари» компаниясининг вакили, обрўси жа балаңд экан. Инглизчани «михлаб ташларкан!»

— Бу сэр кимлигини биласанми? — деди хонимчага. — Мистер Саид Аҳмад ўзбекнинг Марк Твени бўлади. Тушундингми?

Хонимча шунақанги хижолат бўлди, шунақа хижолат бўлди! Нуқул «Айм сорри мистер Аҳмед, айм сорри, плиз!» дейди. (Уэр сўраяпти чоғи.)

— Майли, гуноҳингдан кечдим, оканг айлансин! — дедим раҳмим келиб. — Менга приз бермасанг ҳам хафа бўлмайман. Фақат Нью-Йоркка қўнганимизда тауэнт доллар бериш эсингдан чиқмасин!

Учувчи шу самолётга минишимдан беҳабар қолганини, бўлмаса «дўшпидеккина» ош дамлаб қўйган бўлишини айтди. Нега бунақа олис сафарга отланганимни сўради. «Келинлар қўзғолони» Америкада саҳналаштирилгани, ака бухор яҳудий қадрдонларим асар премьерасини кўрмасам, хафа бўлишини айтиб, ўн бир марта телеграмма юборганини, шу баҳона кўрмаган жойларни кириб, оёғимнинг чигилини ёзиш учун сафарга чиққанимни айтдим. Фармонбиби ролини ўйнаган актрисага бир жўра жухуд атлас олиб кетаётганимни қам эслатиб қўйдим. Учувчи менга қилинган бояғи нохуш муомалани «дазмоллагиси» келдими, тақлиф қилиб қолди.

— Самолётнинг юқори қаватида бассейн бор. Юринг, мацца қилиб чўмилиб оласиз. Ҳали манзилга етишимизга саккиз соат бор, Атлантика устидан ўтаётганда ўзимиз ҳам зеркиб кетамиз, — деди.

Хушламайроқ турганим учун баҳона қилдим.

— Қўяқол, укам, ўнг оёғим зирқиллаб оғриб турибди.

— Юраверинг, бассейннинг суви иссиқ, — деб қўлтиғимдан олди, таржимон Саидбой ҳам эргашди. Лифт гувиллаб тепага олиб чиқди. Кичикроқ теннис майдончасидек келадиган қовузда кўм-кўк сув мавжланиб турибди. Бассейн ўртасида иккита сув париси сузиб юрибди. Кошинланган қирроқда тағин иккитаси

ўтирибди. Иккитасининг сочи малла, иккитасиники қоп-қора. Ростини айтсам, умрим бино бўлиб бунақанги парипайкарларни биринчи кўришим! Менинг ўрнимда Чингиз Аҳмаров бўлса, бир зумда «Америка мадоннаси» деган портрет чизиб ташлаган бўларди. Микеланжело тирилиб келса, шуларнинг ҳайкалини ясарди. Оқ мрамрдан! Шунақанги мукамал, шунақанги «фигурний»ки, Умар Ҳайёмнинг чиккабел кўзаси буларнинг олдида хумдек гап! Йўқ, булар одам боласи эмас, ҳақиқий сув париси! Ҳушёр бўлмасанг, афсун қилиб, сув тагига тортиб кетади! Ана, биттаси «келавер» деб имо қиляпти. Кафтимни пешанамга соябон қилиб тикилиб қарасам, думи йўқ! (Сув парисида дум бўларди, шекилли.) Энди имлайсанми, ноинсоф! Ақалли ўн-ўн беш йил аввал қаёқда эдинг?! Бассейн тугул денгизнинг тубига ҳам биргалашиб тушиб кетаверардим!

— Ечинадиган хона уёқда, душхона буёқда. Энди, оқсоқол, хизматчилик, бизга рухсат, — деди учувчи. — Ҳадемай Бермуд учбурчаги устидан ўтамыз. Штурвални ўзим ушлаб турмасам, анави америкалик ҳамкасбларим қийналиб қолиши мумкин. Нима, сиз билан менга ўхшаб ҳар куни қази-қарта еб юрибдимики, билаги бақувват бўлса!

Таржимоннинг икки кўзи париларда. Чарвига тикилган мушукникига ўхшаб йилтираб турибди. Тагин менга ақл ўргатади.

— Оқсоқол, одатда, бассейнга тушишдан олдин душхонага кириб, шампунга обдон чўмилиш керак, бўлмаса юз доллар жарима солади, — дейди.

Жиндай рашким келди.

— Мен бекордан-бекорга чўмиладиган анойилардан эмасман, — дедим зарда билан.

Шунақа десам, нима дейди, дегин? «Ўзингиз ҳам яқин беш-олти йилдан бери чўмилишга эҳтиёж сезмаган кўринасиз», дейди. Буvasи ҳам шунақа, тўнг одам эди. Ке, шу ёш бола билан тенг келаманми, деб лифт томон юрган эдим, кетимдан эргашди.

Жойимизга келиб ўтиришимиз билан сертабассум хонимча тагин тепамизга келди.

— Кофе? Ти? — деди қилдек қошини учуриб.

— Жаноб кофе ичадиларми, чойми, деб сўраяпти, — деди таржимоним.

Биласан, умримда кўк чой ичмаганман. Кўк чой ичсам, обрўйим тушиб, давлениям пасайиб кетади. Шунақа-ку, боя жарима тўлайсан, деб тинкамни куритгани учун мен ҳам гашига текким келди.

— Менга кофе-мофе сапсем керакмас. Менга 95 кўк чойдан бир чойнаккина обкел. Шри-Ланканинг чойидан бўлсин. Чойнакка тушиши билан шапалоқдек ёйилиб кетадиганидан бўлсин, о-кей? — дедим кўлимни пахса қилиб.

Хонимча таманно билан нари кетди. Буларнинг чой заводи борми, нима бало! Патнисда етти хил кўк чой олиб келса, денг! Каҳрабодек аччиқ қилиб дамланган чойдан икки хўплам ичганимни биламан, шилқ этиб пинакка кетибман. Айтмовдимми, кўк чой давлениямни тушириб юборади, деб! Совуғим ошиб кетган-да!

Бир маҳал: «Кўзингизни очинг, оқсоқол, буёғи яқин қолди», деган овоздан уйғондим. Тепамда чувалачилик учувчи турибди.

— Нью-Йоркка етиб келдик, самолётни атайлаб пастлатиб учирайми, тепадан туриб шаҳарни бир томоша қиласизми? — дейди.

Хаёлимга «аригиналний» фикр келди.

— Менга қара, укам, — дедим. — Ростданам менга хизмат қилгинг келаётган бўлса, бир иш қиласан. Самолётингни «Озодлик ҳайкали» атрофида икки марта айлантириб ўтасан. Шу хотинни яқиндан кўришни кўпдан бери орзу қилиб юрардим.

— Но проблем, оқсоқол! — Учувчи шундай деб чест берди-да, кабина томон югуриб кетди.

Зум ўтмай узоқдан ҳайкал кўринди. Бошида чамбарак. Қўлида машғала. Самолёт шунақанги яқин бордики, қаноти ҳайкалнинг қўлига тегиб кетай деди. Шунда ғалати иш бўлди. Бояги хотин ўнг қўлидаги машғалани олиб, чап қўлига қистирди. Кейин ўнг қўлини Капитолий қуббасидек бўлиққина чап кўкси устига қўйиб, таъзим бажо қилди.

— Ассалому алайкум, қадрли Саид Аҳмад ака! Бизнинг юртимизга хуш келибсиз! — деди тантанавор оҳангда. — Сизнинг келишингизни интизорлик билан кутаётган эдим. «Келинлар кўзғолони» комедияси «Тикланиш» театрида намоиш қилинади!» деган рекламани бошим атрофидан икки юз марта айлантирдим! — Шундай деди-да, эгилиб-эгилиб тагин уч

марта таъзим қилди. Ҳазир чимилдикдан янги чиқиб, қайночасига салом қилаётган келинчакка ўхшаб кетди.

— Ваалейкум ассалом, қизим! — Шундоқ дедим-да, самолёт деразасидан бошимни чиқариб, пешанасидан ўпиб олдим. (Пешанаси муздеккина эканига парво ҳам қилмадим.) — Умрингдан барака топ! Бахтли-саодатли бўл! — дедим. «Қўшганинг билан қўша қаригин», — дегим келдию, бу атрофда бошқа ҳайкал йўқлиги эсимга тушиб, уёғини айтмай қўяқолдим. Шу пайт керосин охирлаб қолдими, самолёт пастлай бошлади...

...Ие, шошмай тур, болам, боғ эшиги очилди, шекилли. Ана, оқ «Нексия» кириб келяпти. Ким бўлди бу? Машинанинг чап эшигидан ГАИнинг таёғига ўхшаган бурун чиқиб турибди. Ие, Анвар Обиджонку! Жа яхши кўраман-да, шу боламини! Олтиариқнинг «бадринг»идан бир қопгина обораман, деганди. Шуни олиб келаяпти чоғи... Қолганини кейин эшитарсан. Бадрингни вақтида мариновка қилиб қўймасак, сўлиб қолади...

Муаллиф изоҳи. Ҳикояни устоз қандай айтган бўлса, шундайлигича қоғозга туширдим. Сенкью вери-мач! Гуг бай!

ТЕЛПАК

Агар «палакат босиб» ёзувчи бўлмаганимда, 2 марта албатта милиция ходими бўлардим. Ўзи болалигимдан орзуим шу эди... Майли, ҳозир гап бунда эмас. Бу воқеага кўп йиллар бўлди. Ўшанда арзимас нарса учун «шонли совет милицияси»нинг фидойи старшинасини шунчалик ташвишга солганимдан ҳамон хижолатдаман. Аслида-ку айб менда эмас, «Пўнчиқда!»

...Ўша куни мукофот пули олмасак, «Пўнчиқ» мукофотни «ювамиз» деб тикилинч қилмаса, шунча галва йўқ эди.

Шундай қилиб, лойиҳа институтининг «уч оға-ини ботирлари» яъни, Бобур — «Пўнчиқ», Ботир — «Тараша» ва Баҳром, яъни мен — лақабимни айтмай қўяқолай, иссиққина қаҳвахонага кирдик. Бурчақдаги илгичга кийим-бошларни ечиб, сосиска едик. Биттагина «Портвейн»ни бўшатдик.

— Энди менга жувоб! — деди Бобур лунжини

юмронқозикдек тўлдириб сосиска чайнарган. — Дилишкани боғчадан олмасам, ўртоқ хотин ўлдиради!

Зум ўтмай кийиниб келиб, яна тепамизда пайдо бўлди.

— Ма, эҳтиёт қил! — деди банди елим қороз билан ямалган каттакон папкамни стол тагига тиқиб. — Анави ерда бегона кампания ўтирибди. Илиб кетмасин тагин!

«Пўнчик» пишиқ-да! Калласи ишлаганини қаранг.

«Тараша» бир зум хаёл суриб ўтирди-да, сийрак киприкларини пирпиратди.

— Эшитиб кўрчи, қорнимдан йиғламсираган товуш келмаяптими?

— Келяпти! — деди илжайиб. — Меникидан ҳам келяпти. Бояги вино зерикиб қолди, шеригини чақиряпти.

Ҳай, «йигирма олтинчиси»дан яна биттагинасини «отдик». Қорин тўқ — қайғу йўқ... Илгич олдига борсак, телпагим йўқ! Пальто бор. Шарф бор, фақат телпак йўқ. Янгигина, иссиққина телпагим! Илгич атрофини қарадик, бўм-бўш бўлиб қолган столларнинг тагигача ўрмалаб чиқдик: йўқ! Тамом-вассалом!

Тарвуз қўлтиқдан тушиб, ташқари чиқдик. Қулоғим шунақанги музлаб кетдики, чертсангиз жиринг этиб синиб тушадиган. Ҳалиги кайфдан асар қолмади. Буни қарангки, элик қадам юрмай тепасида неон чироқ ёниб турган «оперпункт» рўпарасидан чиқиб қолдик. Ҳар куни шу ердан ўтиб эътибор бермаган эканмиз.

— Бўлди! — деди Ботир тарашадек гавдасини роз тутиб. — Телпагинг топилади! Мана, милиция топиб беради!

Каталақдек хона тўридаги столда ўтирган старшининг вазоҳатини кўриб бақа бўлиб қолдим! Тўланбой полвон унинг олдида боғча бола! Ҳар елкасига иккитадан одам ўтирса чирпирак қилиб ташлайди! Юзлари қип-қизил. Соқол олаётганда бехосдан тиг тегиб кетса, камида бир ярим литр қон оқса кераг-ов!

— Киравер! — деди «Тараша» далда бериб. Кейин гапни совутмай старшинага мурожаат қилди. — Ўртоқ начальник! Жиноят содир бўлди. Ўғирлик!

Старшина чарчаганми, уйқудан қолганми, ҳузур қилиб обдон эснади. Этак томондаги лиқилдоқ курсиларга имо қилди.

— Т-а-ак... — деди кўздан оққан мўлдир-мўлдир ёшларни артиб. — Т-а-ак...

— Ўртоқ начальник... — Ботир тагин гап бошлаган эди, старшина рапидадек кафтини кўтарди.

— Пастрадавший ким?

— Манаву! — Ботир менга имо қилди. — Ярим соат олдин...

— Минуточку, гражданин! — деди старшина анчайин кескин оҳангда. — Пастрадавшийнинг ўзи гапирсин!..

Ҳаммасини айтиб бердим. Бир бошдан. Қўрқиб-гина... Старшина тоқат билан эшитди. Кейин стол тортмасидан қоғоз олди.

— Т-а-ак, энди бошлаймиз! — деди тантанавор алфозда. — Фамилиянгиз?

Айтдим.

— Исмингиз?

Айтдим.

— Иш жойингиз?

Айтдим.

— «Полингиз?..» Ҳа, тушунарли... Вазифангиз?

Айтдим.

— Уй адресингиз?

Айтдим.

— Оилавий аҳволингиз?

Унисиниям айтдим.

— Бобонгиз нима иш билан шуғулланган?

— Билмайман, — дедим ҳайрон бўлиб.

— Нега билмайсиз?

— Унда мен йўқ эдим.

— Харашо. Аввал судланганмисиз?

— Йўқ.

— Қандай мукофот олгансиз?

— Э, кўп олганмиз! — дедим мақтаниб. — Бугун ҳам олдим. Ўттиз уч сўм. Кварталний мукофот!

— Унисини сўраётганим йўқ! — деди старшина асабийлашиб. — Сайланганмисиз?

— Бўлмаса-чи! Месткомда хазиначибонман.

— Уф-ф! — Старшина қоғоз қиртиллатавериб чарчаб кетди шекилли, каттакон рўмолча билан пешанасини артди.

— Итак, нима бўлди? — деди кўзимга тикилиб. — Бир бошдан айтинг.

Ҳайрон бўлиб гоҳ унга, гоҳ Ботирга термулдим.

— Айтиб бердим-ку ҳаммасини.

— Гражданин Баҳром Холмирзаев... — у қўлидаги қорозга қараб олди. — Тўйс... Холмуродов! Бояги айтганларингиз оғзаки гап. Буниси — документ! Айтинг-чи, пастрадавший Холмирза... тўйс Холмуродов, қайси стадия?

Капалагим учиб кетди.

— Қанақа «статья»?

— Статья эмас, стадия! — деди старшина жеркиброқ. — Исклерозингиз нечанчи стадия?

— Қанақа склероз?

— Исклероз бўлмасангиз телпакни нега йўқотасиз?

— Йўқотгани йўқ, ўғирлатди, — деди Ботир тушунтириб.

— Минуточку, гражданин! — деди старшина. — Пастрадавшийнинг ўзи гапирсин! — Кейин бир зум ўйланиб қолди. — Харашо! Қайси кафега кирдингиз?

— Мана шу, — дедим чайналиб. — Элик қадам наридаги...

— Оти борми ўша кафенинг?

— «Лаззат».

— Қайси кўчада жойлашган?

— Мана шу кўчада. Ҳов ана, чироғи кўриниб турибди, ўртоқ лейтенант.

Лейтенант деганим ёқди шекилли, старшина анча юмшади.

— Кўчанинг номини сўрасам, бу чироқни гапирди, — деди нолиб. — Одамларга ҳайронсан, қаёққа борганини ўзи билмайди-да, тагин претензия қилади! Итак, кафега кирдингиз... Кейинчи?

— Шу... ечиниб, кийимларни илгичга илдик.

— Қайси томондайд?

— Нима «қайси томонда?»

— Вешалка!

— Бурчақда, чап томонда.

— Нега чап томонда?

— Ҳайронман.

— Нимадан ясалган?

Ҳеч балога тушунмадим.

— Нима, «нимадан ясалган?»

— Вешалкани сўраяпман! — деди старшина аччиқланиб. — Нимадан ясалган? Ёғочми, темирми?

- Темир! — дедим ишонч билан.
- Илгаги нечта эди?
- Қаранг, шунисига эътибор бермаган эканман.
- Эсимда йўқ.
- «Эсимда йўқ» эмиш... Телпакни қайси илгичга илган эдингиз?
- Бунисиям... — дедим баттар эсанкираб. — Эсимдан чиқибди, ўртоқ лейтенант.
- Старшина бу гал ҳам юмшади.
- Харашо... кейин-чи?
- Шу ... овқат едик.
- Қанақа овқат?
- Сосиска.
- Неча порса?
- Мен бир порс, манаву бир ярим...
- Шеригингиз ўзи учун жавоб беради... Итак, қанча ўтирдингиз кафедра?
- Бир соатча.
- Тиш дўхтирга қатнаб турасизми?
- Нимаиди? — дедим ҳайратланиб.
- Саволни мен бераман, пастрадавший Холмирза... тўис, Холмуродов! Тишингизнинг мазаси йўқми?
- Йўғ-е, тишим бутун.
- Тиши бутун одам тўртта сосискани бир соат ейдими?
- Очирит кўп экан, — дедим ёлгон гапириб.
- Хўп, кейин нима бўлди?
- Кейин... кийинаман деб бундоқ қарасам, телпагим йўқ!
- Харашо, — деди старшина бир қадар енгил тортиб. — Телпагингиз қанақа эди?
- Шу... телпақдака телпак...
- Оти нима ўша телпакнинг: кубанками, ушанками?
- Анавинга ўхшаган, — деб Ботир тиззасига қўндириб ўтирган телпақка имо қилдим.
- Старшина яна узоқ қороз қиртиллатди.
- Қачон сотиб олган эдингиз?
- Елка қисдим. Худо ҳақи, телпакни қачон олганим паққос эсимда йўқ экан.
- Уч йилча бўлди, — дедим дудмал қилиб.
- Бизга канкретний гап керак, — деди старшина норози оҳангда. — Аниқ айтинг!

— Уч йил бўлди! — дедим таваккал қилиб.
— Қайси пайтда?
— Тушунмадим, — дедим кўзимни пирпиратиб.
— Нимани тушунмайсиз? — старшина юзимга синчковлик билан тикилди. — Ёзда олганмисиз, қишдами?

— Қиш эди!
— Соат неча эди?
— Пешинга яқин.
— Аниқроғи?
— Ўн икки ярим! — дедим иккиланмай.
— Ҳаво қанақа эди?
— Нима?
— Ўша пайтда, яъни бундан уч йил аввал — йигирманчи январь куни кундуз соат ўн иккидан ўттиз минут ўтганда, телпак сотиб олаётганингизда об-ҳаво қанақа эди?

— Эсимда йўқ, — дедим тан олиб.
— Нега эсингизда йўқ? — деди старшина кўзимга боягидан ҳам синчковроқ тикилиб.

— Э, бўлди! — дедим ёдимга тушиб. — Гупиллатиб қор ёриб турганди.

— Яхши! Текшириб кўрамиз. — У бир зум сукут сақлади. — Неча сўмга олган эдингиз?

— Телпакними?
— Пальтони сўраётганим йўқ-ку! — деди старшина энсаси қотиб.

Қаранг, буниси ҳам хаёлимдан кўтарилган экан.

Индамай ўтирганимни кўриб, старшина баттар тутоқди:

— Ҳеч бўлмаса, қаердан олганингизни биларсиз?
— Биламан, — дедим ҳозиржавоблик билан. — Бозордан олганман!

Старшина уф тортди.

— Магазин тўла телпак, булар бозорга югуради! Қайси бозордан?

— Эски жўвадан.
— Кимдан олгансиз?
— Биттасидан.
— Аниқ гапиринг! Ким экан ўша телпакфуруш?
— Қаёқдан билай.
— Одамларга ҳайронсан. Мол олади-ю, кимдан олганини билмайди.

Телпак сотган одам эрками, хотинми?

— Эркак эди, — дедим жонланиб.

— Алоҳида белгиси бормиди?

— Ниманинг?

— Ниманинг эмас, кимнинг! — деди старшина хуноби ошиб. — Телпакфурушни сўраяпман!

— Бор эди! Бошига бир эмас, учта телпакни устма-уст кўндириб олган эди.

— Телпакни ўша одамдан олганингизга гувоҳингиз борми?

— Йўқ, — дедим ростини айтиб.

— Шунақа-да! — старшина надомат билан бош чайқади. — Ҳозир кўрсангиз танийсизми?

— Телпакними?

— Телпакфурушни! — деди у тоқати тоқ бўлиб. — Кейин бир қадар жаҳддан тушди шекилли, осойиштароқ сўради. — Астари қанақа эди?

— Нима?

— Телпакнинг астари қанақа эди? Кўкми, қорами, қизилми?

Ўлай агар, телпакни шунча кийиб, астарига қарамаган эканман.

— Эсимда йўқ, — дедим бўшашиб.

Старшина хўрсинди.

— Одамларга ҳайронсан. Кийим кийишни биладию рангига қарамайди. Алоҳида белгилари бормиди?

— Телпакфурушнингми?

— Телпакнинг!

Нажот кутиб Ботирга қарадим.

— Бор эди! — деди «Тараша» ўтирган жойида бир қимирлаб. — Чап қулоқчини қийшиқроқ эди. Куядори ҳиди келиб турарди.

— Малчите пажалиста, гражданин! — Старшина жўвадек бармоғини кўтариб, пўписа қилди. — А, вапше, — деди хафсаласи пир бўлиб, — битта гувоҳ инобатта ўтмайди. Камида иккита керак. — Кейин менга юзланди. — Мўйнаси қанақа эди?

Эсанкираб қолганимдан саволини яхши тушунмадим.

— Нега анграясиз, пастрадавший? — У қошини чимирди. — Қанақа мўйна эди? Норками? Қоракўлми, андатрами?

— Қуён эди.

— Алоҳида белгиси бормиди?
— Телпакнингми?
— Қуённинг! Қуённинг ранги қанақа эди?
— Кулранг эди!
— Эркакмиди?
— Телпакфурушми?
— Қуён! — деди старшина ростмана бўғилиб. —
Қуён эркакмиди, урғочими?

Боядан бери чидаб ўтирган «Тараша»нинг тажанглиги тутиб кетди шекилли, шартта ўрнидан турди.

— Хунаса! — деди қўлини пахса қилиб. — Хунаса қуён эди! Бир оёғи чўлоқ эди! Бир кўзи ғилай эди!

— Гражданин! — старшина чаққонлик билан ўрнидан туриб устимизга бостириб кела бошлади. Аммо хона ўртасида таққа тўхтаб қолди. Баркашдек юзининг марказида кўриниб-кўринмай турган тугмачадек бурни қимирлаб кетгандек бўлди. Ҳавони бирикки ҳидлади-да, ғолибона илжайди. — Йигирма олти! — деди тантана билан. — Йигирма олтинчи портвейн! — гурс-гурс юриб бориб, стол устидаги телефон гўшагини юлқиб кўтарди. — Алё, ҳушёрхонами? Оперуполномочиний Эшбоев гапиряпти...

— Қо-о-оч! — «Тараша» шунақанги чинқирдики, хона жаранглаб кетди. — Қочиб қол! — деди-ю, ўзини эшикка урди. Оёғим остида ётган папкамга чанг солиб, мен ҳам кетидан ташландим.

...Атрофи гарбил тахта билан ўралган, зилзиладан кейин қайта қурилаётган алақандай бино тагига етганда нафасимизни ростлаб олдик.

— Хафа бўлма, ўртоқ, — деди Ботир ғарч-ғурч қор кечиборарқан. — Бошинг совқотган бўлса, менинг телпагимни кийиб кетақол...

— Э, йўқол! — дедим алам билан...

Уйга келишим билан келинингиз чиройли табассум ҳада эди:

— Телпагингиз қани?

— Ие, тушиб қопти! — дедим бошьяланглигим энди эсимга келгандек сочимни чангаллаб.

Келинингиз боягидан ҳам чиройлироқ жилмайди.

— Бошингиз тушиб қолмадим ишқилиб?

Эртасига «Пўнчик» одатдагидек ишга кечикди. Ботир билан кечаги ҳангомани эслашиб ўтирсак, котиба қиз Гуличка эшиқдан мўралади.

— Сиз! — деди менга қўлини бигиз қилиб. — Директорга! — Срочно!

Юрагим така-пука бўлиб кирсам, директор тажанг бўлиб турган экан.

— Кеча нима ҳунар кўрсатдингиз? — деди чимирилиб.

Энди оғиз очмоқчи эдим, жеркиб берди.

— Ўн беш сутка ўтиришни хоҳламасангиз манави жаримани тўлаб келинг. Элик сўм! — шундай деб алақандай қорозни юзимга улоқтирди. — Ичадиган — булар, балогардон — мен!

Хонага қайтиб кирсам, «Пўнчик» энди келиб турган экан.

— Нима бўлди? — деди Ботир иккови бараварига.

— Ўл бўлди, дард бўлди! — дедим бақриб. — Сен, ярамас «Пўнчик» кафега судрамасанг, телпагим йўқолмасди... Телпагим йўқолмаса...

— Телпак? — Ботирнинг лунжи шишиб кетгандек бўлди. — Папкангни очиб кўр-чи?

Ҳеч балога тушунмай, каттакон папкамни очдим. Қай кўз билан кўрайки, телпагим бир қулоқчини қийшайиб илжайи-и-иб ётибди! Алам билан «Пўнчик»нинг ёқасига ёпишдим. Лўппи юзи тандирдан янги чиққан нондек қизариб кетди.

— Қўйвор! — деди ҳансираб. — Кеча бегоналар илиб кетмасин деб папканга солиб қўйгандим. Яхшиликка ёмонликми, «Чурук папка!»

Ана холос! Баҳонада менинг лақабимни ҳам билиб олдингиз.

СЎҚҚАБОШ БЕВАГИНА

— Мумкинми? Гуд монинг! Салом! Рухсатингиз билан ўзимни представить этсам... Жонетта Кабуловна Халтаева! Мен к сожалению сизнинг сочинение-ларингизни ўқиган эмасман. Ростини айтсам, китоб ўқишга вақт йўқ. Биласиз, время — деньги. Хотя эшитганман. В основном мамашкалар ҳақида ёзаркансиз.

Менинг ҳам тўртта болам бор... Нима? Унақага ўхшамайди, дейсизми? Раҳмат, комплемент учун! Ҳамма шунақа дейди. Мен мамамга ўхшайман. Мамам

олтмиш ёшдаям аппетитний эди. Как куколка! Ҳар куни сочини причёска қилдирарди. Альчибальтта! Альчибальтни танийсизми? Неужели? Первокласний мастер-ку! Мужской салонига бормаганмисиз? Впрочем, майли... Оловингиз борми?.. Йўқ-йўқ, мен «Море» чекаман... Сенкю. Зажигалкангизга гап йўқ. Точно импортний!

Итак, тўртта болам бор. Маратик — Нукусда. Интернатда. Ёши... минуточку, ёши, помоему ўн тўртда. Шу йил ўн тўртта киради. Копия — папаси. Кр-р-расавчик! Смуглийлиги, кўзининг разрези... Папаси билан биринчи встречамиз Нукусда практикага борганимда бўлган. Зам министр эди. Шунақа абаятельный, шунақа интеллигентний. Икки йилча турдик. Цивилизованный ажрашдик. Тўғриси айтди. «Жаночка, жоним, — деди, — бу ёғи прокол бўладиганга ўхшайди, хотиним жалоба ёзибди, двоеженство учун ишдан ҳайдашлари мумкин», деди. Биласиз, у пайтда бунақа масалалар строгий эди. «Маратик учун волноватся қилма, ўзим опекамга оламан, сен, Тошкентга кетавер, регулярно бориб тураман», деди. «О-кей!» дедим...

...Нигорочка — Самарқандда. Тоестъ, Нигорочка эмас, Наргизочка! Нигорочка — Қўқонда...

Где-то икки йилча олдин Самарқандга бордим. Наргизочканинг детдомига кирдим. Детдом — так себе. Аммо директор ништяк экан! Дылда!

Бўй-бастии икки метр. «Братан, дедим, — Наргизочкадан хабар олишим қийин. Ишларим навалом, дедим. «Хотиржам бўлинг. Наргизочкага ўзим оталик қиламан», деди. Уч кун меҳмон бўлдим. Кр-р-утой эркак экан! Молодец!

Наргизочканинг папочкаси ҳам крутой эди. Межрайонний нефтебазада директор бўлиб ишларди. Ёши эликдан ошган бўлсада, как огурчик эди. Самарқанднинг пахани эди. Хотинидан кўрқмасдин шик-к-карний тўй қилди. Ресторанда. Ёмои яшамадик... Қамалиб кетгани чатоқ бўлди.

Уша ердан «ксива» келди — хабар. У кишининг айтишларича как будто ҳаммасига мен виновата эканман. Э, тўкил дедим! Бензинга дизтопливо кўшишни мен ўргатдимми сенга дедим!

Аммо Нигорочкадан анчадан бери хабар олганим

йўқ. Айтим-ку, «время—деньги». Қўқонга ҳеч йўлим тушмаяпти. Нигорочка отасида қолган. Предприниматель эди. «Жаҳон бозорида» саккизта «точка»си бор эди. Характери «миленький». Такой послушный. Иккита хотинидан боласи бўлмагани учунми, Нигорочкани жонидан ортиқ кўради. Ҳар куни минг хил ўйинчоқ олиб келади. Ҳаммасига ўзи айбдор! Нукул замечание беради, нотация ўқийди. «Жаннатхон, таҳорат сувини яхши иситмабсиз. Хуфтондан кейин кўчага чиқмасинлар. Номаҳрамларга кўринмасинлар. Бегона эркаклар билан гаплашмасинлар!» Томи кетган фанатик! Эркакнинг ҳам бегонаси бўларканми?! Э, сирпал, дедим! Обберган бир хонали квартирангга как дурочка учинчи хотин бўлиб ўтиришим керакми, дедим!

...Пардон, яна оловингиздан... Сенкю. Между прочим, зажигалкангизга гап йўқ! Кўп чекасиими? Шавкатнинг папасиям кўп чекарди. Мана буни настоящий мужик деса бўлади! Қомат бесподобний! Сочлар курчавий! Бизнесни синдириб қўяди! Ҳамма иши «дода»! Тўртта хотинини вот так обеспечить қилиб қўйган. Разумеется ЗАГСимиз йўқ эди. Впрочем буниси неважно. Иккита «Мерси» бор эди. «Мерс — 600»! Белдерсойдаги дачасини айтинг! Саунаси, бассейни...

Нет равных! Бир йилча бўлди. Россияга кетганча дараги йўқ. Ўша ердаги братанлардан суриштирсам, биз не в курсе дело, дейди...

Шавкатчик ўзимда. Икки ёшга чиқди. Шустрий. Ходячая бомба. Между нами бир гап айтайми? Уйга нотаниш «дядя»лар келса, ҳалитдан мени ревновать қилади, паразит! Сизни «фазендам»га «ходячий бомба» йўқлигида чақираман, о-кей!

В общем майли, ближе к делу! Менга сизнинг паддержкангиз керак. Ҳокимиятга заявление берган эдим. «Мен мать одиночкаман. Қийналиб кетдим, шаҳар марказидан квартира беришингизни сўрайман», деб. Борсам бир пацан ўтирибди. Ўн кундан кейин келинг, деди. Бугун борсам нима дейди денг? «Тўрт хонали уйингиз бор экан-ку!» дейди. Мен уйни сенинг пулингга опманми? Худога шукур, бошимда эрларим тоест, эрим бор, тоест бор эди. Бу уйни ўз пулимга сотиб олганман. Йигирма минг «бакс»га!

Тагин нима дейди денг, фраер? «Опажон, «монетный Авор»дан чиқиб келдингизми, ҳамма ёрингиз бриллиант-ку!» дейди. Менга комплимент қиялпти, сопьяк! Бриллиантни сен подарка қилсанми? Аёл бошим билан бизнес қиялпман. «Челнок»ка боряпман. Стамбулга, Дубайга, Южный Кореяга... Осонми? Ҳар қадамда «мент!» «Доля» чўзмасанг, ҳаммасини обқўяди!

Кстати... Дубайда бўлганмисиз? Обязательно боринг! Техника почти даром! Тилла — навалом. Араблар темпераментний бў... Ну, буниси неважно!

Короче, ҳокимиятдаги ўша пацан «Сизга уй йўқ, ҳамма квартиралар приватизация қилиб бўлинган, қаёққа борсангиз, «катта кўча», деди. Шуни бир фельетон қилинг! Беспомошний мать-одиночкани унижат қилиш қанақа бўлишини бир, кўрсатиб қўйинг! Мен ҳам қарздор бўлиб қолмайман. Фамилияси... минуточку, фамилияси... ёзиб олганман...

Нима? Ёзмайсиз? Тоест, как ёзмайсиз? Нима? Нима дедингиз? Яна бир қайтаринг! «Мен инкубатор тузатадиган уста эмасман», дедингизми? Ким инкубатор? Нега аёл кишини ҳақорат қиласиз? Нима ҳақдингиз бор. Нахал! Писака несчастный! Ма, жажигалканг бош-ш-шингдан қолсин!

ЮБИЛЕЙ

Бугун нақд олтишга тўлиб, «крутий дата»си бўлса-ку, Вали Солиевич юбилейини қандай ўтказишни ўзи биларди-я! Начора, олтишга эмас, бор-йўғи элик тўққизга кирди. Шунинг учун туғилган кунини камтарона нишонлашга қарор қилди. Шунга қарамай, «хўжайин»нинг таваллуд кунига бутун жамоа йиғилди. Ҳаммаси рисоладагидек бўлди. Вали Солиевични тўрга ўтқазишди. Олдига каттакон саватда гулдаста, ёнбошига ҳар эҳтимолга қарши, совға-саломлар учун пастак курси келтириб қўйишди.

Тантанали кечани касаба уюшмасининг раиси очди. У муҳтарам юбилярнинг ҳаёти ва фаолияти тўғрисида маъруза қилиш учун сўзни Вали Солиевичнинг муовинига берганда йиғилганлар ўрнидан туриб, гулдирос қарсақ чалиб юбордилар.

«Зам» микрофонни чангаллаб, бир-икки пуфлаб қўйди-да, узоқ жимиб қолди.

— Бугун биз тарихий воқеанинг гувоҳи бўлмоқ-дамиз, — деди ниҳоят титроқ овозда. Сўнг тўй болалардек ийманиб ўтирган юбилярга қараб давом этди. — Кечирасизлар, азиз дўстлар, кечирасиз, муҳтарам Вали Солиевич! Мен шу қадар ҳаяжондаманки, гапни нимадан бошлашни билолмаяпман! Мен сизнинг мўътабар отангизга ҳавас қиламан: сиздек улур фарзандни туғдиргани учун. Мен сизнинг муҳтарама онангизга ҳавас қиламан: сиздек буюк ўғилни туқдани учун! Мен ўз коллективимизга ҳавас қиламан: шундай одамнинг доно раҳбарлиги остида ишлаш бахтига муяссар бўлгани учун. Мен... ўзимга ҳавас қиламан: сиздек жаҳоншумул шахснинг «зами» бўлганим учун! Менга бундан катта бахт йўқ, азиз устозим!

Йиғилганлар тағин баравар қарсақ чалишди. Муовиннинг ўзи ҳаммадан қаттиқроқ чалиб, залга ўтирилди.

— Ўртоқлар! — деди маъюсроқ оҳангда, — мен бир нарсадан жиндай хафаман... — Ҳамманинг диққатини тортиш учун бир зум сукут сақладида, давом этди. — Шунча пайтгача Вали Солиевичга нима учун академик унвони берилмаганига ҳайронман. Умид қиламанки устозимизнинг олтмиш ёшини академик сифатида нишонлаймиз! — «Зам» нутқини якунлаб юбилярга жамоа номидан «юпқа экранли» телевизор совға қилганда қарсақлар «авация»га айланиб кетди.

Сўз навбати бошбухга берилди.

— Азиз биродарлар, — деди бошбух вазминлик билан. — Тағин бу одам ўзининг тоғасини мақтаяпти, деманглар-ку, мен Вали Солиевични тоғам эмас, отам деганман. Агар бу дунёда ишнинг кўзини биладиган, донишманд одам иккита бўлса, биттаси Вали Солиевич бўладилар. Агар битта бўлса, шу кишининг ўзи! Мисол керакми, пажалиста! Бултур кузда нонемас комиссия деган палакат ишимиздан ишқал топиб, прокуратурага оширворай деб турганда шу инсон азиз вақтларини аямай шахсан ўзлари ёрдамга етиб келдилар. Текширувчиларнинг оғзини ёпиш учун қанча «кўки»дан кетганини билмайманку, аммо ташкилотимизнинг обрўсини сақлаб қолдилар! Қани, айтингчи, қайси бошлиқ, қайси олим шундай майда-

чуйда юмушларга вақтини сарфлаб ўтиради?! Тоғажон! Манави қийиқчани келинингиз ўз қўли билан тиккан! Амир Олимхонниқидан қолишмайдиган манави зар чопон эса кенжа жиянингиздан, яъни бизнинг ўғилчадан арзимас совға! Қаранг, чап кўкрагига, какраз юрагингиз устига тилла ҳарфлар билан «В.С.» деб ёзиб қўйилибди. — Бошбух тўн ёпатуриб Вали Солиевичнинг кўксига бошини қўйиб йиғлаб юборди. Юбиляр бир нима деб юпатдию, қарсақлар остида ҳеч ким эшитмади.

Кейинги сўзни юбилярнинг содиқ шоғирди Раънохон олди.

— Кимки, дунёда битта офтоб бор, деса бекор айтибди, — деди ишонч билан. — Мен учун оламда иккита қуёш бор. Бири — осмонда, бири ерда. Вали Солиевич ердаги қуёш бўладилар!

Осмондаги офтоб кечаси ғойиб бўлади. Сиз эса кеча-кундуз бизни ёритиб, иситиб турасиз! Сизинг ихтироларингиз Нобел мукофотига арзийди. Масалан, қуриляшда пишиқ гишт ўрнига оддий гуваладан фойдаланиш неча миллион сўм даромад келтиришини сиз исботлаб бердингиз! Агар сиз бўлмасангиз, менга ўхшаган прастой бир аёл илм қилишим мумкинмиди? Сизнинг доно раҳбарлигингиз остида газ ёки электр энергияси сарфламай, гувалани офтобда қуритишни илмий жиҳатдан қандай исботлардим. Сиз бошимни силаб, бағрингизга олмасангиз, гўрсўхта эримнинг пайпоғини ювиб юраверган бўлардим! Мендек севикли шоғирдингиз бахтига юзга киринг. Рухсат этинг, ўз қўлим билан тиккан дўппини шу азиз бошингизга кийгизиб қўяй!

Дўппи кичикроқ келди. Аммо Вали Солиевич ранжимасди. Раънохонни «оталарча» меҳр билан бағрига босган эди, шоғирди «адашиб» лабини тутиб қўяқолди.

Котиба қиз Зуля — Зулайхо навбат кутиб ўтирмай, диркиллаб минбарга чиқиб борди. Этаги тиззасидан икки қарич баланд, яланроқ киндигига зирак тақиб олган Зуляни, айниқса, қизгин олқишлар билан қарши олишди.

— Мен Раъно опамга ўхшаб чиройли гапиришни билмайман, — деди ўктам овозда. — Кароче, мен Валижон акамни севаман! Вапше биз — аёллар

хаммамиз сизни севамиз. А мен бўлсам — безумна севаман! Дунёда бунақа абаятелний эркакни кўрмаганман! Сахийликларини айтмайсизми? Масалан, Янги йилга Валижон акам менга французский духи падарка қилдилар. «Шанель!» Манави кальцони эса, — у қўлидаги тилла узукни негадир Раънохон томонга кўрсатди, — международний женский байрамга преподносить қилдилар. Яқинда менга квартира олиб бермоқчилар! Валижон ака! Туғилган кунингизга нима падарка қилишни ўйладим. Кўп ўйладим. Ўйлаб-ўйлаб, в конце-концов ўзимни совға қиладиган бўлдим!

Қийқириқ, қарсақбозлик бўпкетди. Юбилярнинг олдида ўтирган «зам» табрик сўзини кадрлар бўлимининг бошлиғига берди. Кекса бўлим мудирининг лаброқ минбарга чиқди. Икки-уч марта йўталиб олди.

— Укахон! — деди микрофонни зинғиллатиб. — Хапа бўмайсан-ку сани укам дейишга маралний ҳаққим бор. Ман бу даргоҳда қирқ уч йил ишладим. Не-не одамлар келиб-кетмади. — Шундай деди-да, залга қараб гапида давом этди. — Валижон биринчи ишга келган кезлари шимини кўндаланг дазмоллаб юрадиган сўтаккина бола эди! «Ишга киришга ариза ёз», десам, «аризани қанақа ёзади?» деб сўрагани эсимда. «Мени ишга олишингизни сўрайман», деган тўрттагина сўзда саккизта хато қилганини кўриб, «сан — саводсиз қай гўрдан кепқолдинг?» деган эдим!

Юбилярнинг олдида ўтирган «зам» безовталаниб қолди. Қўлидаги қалам билан столни бир-икки чертган эди, «атдел кадр»нинг қулоғи оғир бўлгани учун эшитмади чоғи, бақириб сўзида давом этди:

— Хабарингиз бор, Дарвин деган инглизми, японми олими «меҳнат маймунни одамга айлантирган», деган. Топиб айтган экан, занғар! Мана, сизларга жонли мисол. Валижон ҳеч қачон меҳнатдан қочмади. Охири, одам бўлди! «Ёшлик — бебошлик», деганлари тўғри. Ёшлиқда ҳаммамиз ҳам ичганмиз, чекканмиз... Валижон бир ичса, «запой» бўлиб ичарди! Бўкиб ичарди! Аммо-лекин бировни хапа қилмасди: нуқул ашула айтарди. Лична ўзим ўн бир марта хушёрхонадан обчиққанман. «Ментлар» ҳам таниб қолганди. «Ия, ҳофиз яна кепқолдиларми, қани, би-и-ир катта ашуладан бўлсин», дейишарди. Валижон совуққина хонада майка-турсида ўтириб «Боғ аро»ни оларди!

Мана, Худо инсоф бераркан-ку! Икки йилдан бери ичишни сапсем ташлади!

«Зам» ўрнидан туриб кетди. «Рагламент!» деб дашном берганди, нотик яна эшитмади.

— Валижоннинг биринчи хотини фариштадек эди, — деди шавқ билан давом этиб. — Ман буни елкамда ортмоқлаб уйига оборсам, келин шўрлик изза бўларди. Хўп меҳнаткаш, андишали жувон эди.

Ҳайронман, шайтон йўлдан урдими, бошқами, Валижон мана шу иккинчи хотинига илакишиб қолса денг! Неча марта айтдим: «ҳой бола, аҳмоқлик қилма», дедим. Қулоқ солмади! Мана, оқибати! Яхши хотин бўлса эрининг юбилейига келиб, ёнида ўтирса ўладими? Йўқ, келмайди! Валижонгаям ҳайронман! Шундоқ катта одам хотинини кўрса, аждарга дуч келган қуёндай қалтираб қолади! Аммо укахоним ҳам бировдан қарздор бўлиб юрадиган анойиларданмас! Хотин зотига суяги йўқ. Локин ман Валижонни бенавоот демайман. Валижон хотинбоз эмас, хотинларнинг ўзи Валижонбоз!

«Зам» буёғига чидолмади. Ўрнидан туриб:

— Навбат кечамизнинг бадий қисмига! — деб эълон қилиб қўяқолди.

«Атдел кадр» яна бир-икки гапи чала қолганига ранжиброқ минбардан тушиши билан концерт бошланди. «Зам»нинг ўзи биринчи бўлиб «Пахса девор» деган қўшиқни айтди. Тўйибгина шампан ичиб олган Раънохон «Лўмбоз» рақсига бирам эшилиб ўйнади, бирам ўйнади! Зуляхон бало экан! «Лазги»га чалинглар, «Лазги»га, деди-да, қўнғироқдек овозда «Ваъдасида турорим, бари гал, на қилсанг ихтиёринг, бари га-а-ал» деб, киндигидаги зиракни силкитиб-силкитиб шунақанги рақсга тушдики, эркакларнинг қийқириги томни кўчириб юборай деди!

Худди юбилярни қутлагандек ташқарида момақал-дироқ гумбирлади. Кетидан шаррос жала қуйиб юборди...

Кеча охирлаб қолганда жиндек кўнгилсизлик бўлди. Ҳамма баравар «Томсувоқ» рақсини ижро этаётганида кичик ходим Қўшоқвой эшиқдан бақириб кирди.

— Шўримиз қуриди, отахон! Янги ясаган гувалаларимиз ёмғирда ивиб, балчиққа айланди!

Телевизор томоша қилиб ўтирсам, бир фермерни кўрсатиб қолди. Қашқадарёдамией, Сурхондарёда-мией, биттаси саккизта новвос боқибди, азамат! Ҳар новвосларки, филдек келади! Э, қандингни ур азамат, дедим. Ўйлаб ўтириб дилимда бир ният туғилди. Мен ҳам «фермерлик» қилсам-чи? Тўғри, шаҳар жойда фалон гектар ер оламан, деб бўлмайди, новвос боқиш-нинг ҳам иложи йўқ. «Сичқон сиғмас инига, галвир боғлар думига», дегандек олти сўтихлик ҳовлида новвос у ёқда турсин, эчки ҳам боқиб бўлмайди! Яхшиси, теплица қураман: иссиқхона! Худога шукр уйим жуда-ям катта эмас. Ҳовли ҳангилаб ётибди. Хизматим ҳам жа унчалик қийинмас. Қоровулчилик. Бир кун «ис-мин»га борсам, икки кун ўйдаман. Мен ҳам хусусий фермер бўлсам, теплица курсам, қишда кўкпиёз, редис-ка, кашнич, укроп дегандек. Эрта баҳорда памидори, бодринг... Қарабсизки, аканг қарағай пулнинг тагида қолиб кетади! Йўқ, мен унақа ноинсофлардан эмасман. Бошқалардан арзонроқ сотаман. Хусусий фермамнинг номини ҳам ўйлаб қўйдим: «Инсоф!» Рост-да, инсоф сари — барака, деган машойихлар!

Ён қўшним катта жойда ишлайди. Шунга маслаҳат солсам, маъқул бўлди.

— Фақат, — деди қўшним, — теплица солишнинг ўзи бўлмайди. Маблағ керак. Каттагина маблағ!

Маблағ топдим. Эскироқ бўлса ҳам юриб турган «Жигулим» бор эди: «нол — олти!» Сергелининг бозорига обчиқиб сотдим. Пулни сандиққа солиб, ғайрат билан ҳовли этагини қазиб ётсам, қўшним чиқиб қолди. «Нима ҳаракат?» деган эди, бўлажак теплицага пойдевор қазийётганимни айтдим.

— Майли-ку, — деди қўшним, — теплица қуриш-дан олдин лицензия олиш керак, рухсатнома! Бўлмаса, очган кичик корхонангиз незаконний бўлади!

Иссиқхона «законний» бўлиши учун ҳокимликка боришим керак экан. Туман ҳокимлигига бордим. Ўғлим тенги йигит хушмуомалалик билан кутиб олди.

— Хизмат почча? — деди.

Билдимки, бу йигит наманганлик экан. Наманган-ликлар ҳурмат қилган одамини «почча», дейди. Худди Фарғонада «тоға», Хоразмда «дойи», Тошкентда

«амаки» дегандек. Иссиқхона очмоқчи эканимни эшитиб, хурсанд бўлди.

— Тўғри қиласиз, почча! — деди. — Менинг дидомлар ҳам очганлар. Намонганда! Биз гул экамиз.

Яхши йигит экан. Ҳамма йўл-йўриғини тушунтирди. Энг аввал маҳалладан испаравка олишим керак экан. Фалончи Пистончиеп чиндан ҳам шу ерда туради, теплица қуриш учун етарли майдони бор, деб...

Кечқурун маҳаллага чиқсам, испаравка берадиган ўзимнинг собиқ синфдош дўстим экан. «Бераман деса қулига, чиқариб қўяр йўлига!» деб шуни айтса керак-да! Кучоқлашиб кўришдик. Ўқувчилик пайтларимизни эсладик. Ланка тепганимиз, ёнғоққа тош отиб, синфхона деразасини синдириб қўйганимиз...

Ниятимни айтган эдим, синфдошим негадир бирдан жиддий тортди. Столнинг нариги томонига ўтиб ўтирди. Қоши чимирилди.

— Справка дейсизми? — деди негадир «сизсираб». — Фамилиянгиз? Исми-шарифингиз?

— Жиннимисан? — деган эдим, қоши баттар чимирилди.

— Фамилиянгизни сўраяпман!

Начора, айтдим.

— Турар жойингиз? Туғилган йилингиз? Иш жойингиз? Мутахассислигингиз? Қарамоғингизда нечта жон бор? Судланганлар, қамалганлар йўқми?

Ҳаммасини айтдим. Дўстим каттакон дафтарга шошилмасдан ёзиб олди.

— Шамоллагингизми? — деди тўсатдан.

Ҳайрон бўлдим.

— Шамоллаганим йўқ.

— Бўлмаса нега йўталапсиз?

— Қани йўталганим?

У қаламни зарда билан столга отди.

— Ҳамма гап шунда-да, хумпар! Нега йўталмаяпсан?!

— Нега йўталишим керак?

— Мактабда ҳам аҳмоқ эдинг, аҳмоқ! — деди у бақариб. — Йўтал, дегандан кейин йўталгин-да, бефаросат! — шундай деб икки бармоғини ишқалаб кўрсатди.

Энди тушундим. Чўнтагимдан битта минг сўмлик чиқарган эдим, хиёл чехраси ёришди.

— Яна йўтал, ҳумпар! Жонлироқ йўтал!

Тарин тўрттагина «йўталган» эдим, испаравка қўлимга тегди. Дўстим мен билан қайтадан кучоқлашиб кўришди.

— Бу дунёда бормисан, ўртоқ! Соғлиқларинг яхшими, ўртоқ? Юз долларлик пулдек камнамосан, ўртоқ? Невараларинг чопқиллаб юрибдими? Қайси куни Хомид қоранинг ақиқасида ўртанча қудангни кўриб қолдим. Жа зўр одам-да қуданг, кўрсанг мендан салом айтгин, ўртоқ!

Чиқиб кетаётганимда қаттиқ тайинлади:

— Тез-тез кебтур, испаравка керак бўлса бирпасда ест қиламан, ўртоқ!

...Ҳокимиятдаги «қайним» яна очиқ чеҳра билан қарши олди.

— Энди иш жойингиздан испаравка оласиз, почча. Бу одам чиндан ҳам бизда ишлайди, меҳнат интизомини бузмайди, кичик корхона очса ишга зарари тегмайди, деган маънода.

Ишхонадаги испаравка берадиган қиз тушга яқин келди.

— Бланка йўқ, амаки! — деди ниятимни эшитиб. — Компьютер ҳам ишламаяпти. К тому же эртага Дилянинг туғилган куни. У менга «Шанель» падарка қилганди!

Ростини айтсам, ҳеч балога тушунмадим.

— Армияга борганмидингиз? — деган эдим, қизнинг ипдек қошлари чимирилиб, сочига тегай деб қолди.

— Нима? — деди чийиллаб.

— Шинел падарка қилган бўлса, армияга борганмисиз, дейман?

— Қанақа «шинел?!» Шанель! Французский духи! Тушундингизми амаки? Бир флакони элик доллар туради!

Синфдош дўстимга «йўталганим» эсимга тушиб, ўртачароқ «йўталган» эдим, камлик қилди. Дилянинг «шинели»га қаттиқ «йўталиш» керак экан. Ҳайтовур испаравка қўлга тегди. Фақат чўнтақда шамол ғириллай бошлади. Йўқ, бундан кейин «йўтал»ни дипломатгами, хўжалик сумкасидами солиб юрмасам бўлмас экан!

«Қайним» бу гал ҳам мулойим кутиб олди.

— Энди райгаздан испаравка керак, почча.

— Райгазнинг нима кераги бор? — деган эдим, тушунтирдим.

— Ҳамма гап райгазда-да, поччажон! Теплицани таппи билан иситмайсиз-ку! Мени дидом ҳам газ билан иситуттилади!

Райгаз бошлиғининг юзи ичига газ тўлдирилган пуфакдек дўмбоқчина экан.

— Ҳа-а-ай, — деди салмоқлаб, — Акун теплица қуропман, денг?

— Энди қурмоқчиман.

— Акун газ сўропман, денг?

— Теплицани газ билан иситади-да, укажон! — дедим «қайним»нинг гапини эслаб.

— Иби! — деди у елкасини учириб. — Ман сизга газни қайдан олай? Ичимдан чиқариб берайми, охе? Манга газ йўқ! Газни давленияси кун сайин пасайиб кетопти! Боғчага бачалар совуқ қотгон, сизни теплицангизга памадор пишгон! Шунайми?

Хафсала билан «йўталган» эдим, газнинг давление-си кўтарилди, боғчадаги болалар совқотмайдиган бўлди.

...Бу сафар «қайним» жиндай хомушроқ қарши олди. Қўлидаги ҳужжатларни варақлаб, тўсатдан сўраб қолди.

— Ие, неваралар ҳам борми, почча?

— Бор! Худога шукр, иккита!

— Икковиям боғчага борутганими?

— Боради. Икковиям боради.

— Боғчадан испаравка оласиз, поччажон!

— Теплицани боғчада қураётганим йўқ-ку! — дедим ҳайрон бўлиб.

— Тўғри, поччажон, — деди «қайним», — теплицани ҳовлига қурасиз. Аммо теплицадаги патинжонни невараларингиз ушласа, неварангиз, Худо кўрсатмасин, оқар сувда «хўпэтиб», сариқми, дезинтериями юқтирган бўлса, сизнинг патинжонни еган харидор касал бўлиб қолса...

...Боғча опа бўғирсоқдеккина жувон экан. Мени кўриб суюниб кетди. Невараларимни роса мақтади! Жаҳонгир жуда шустрый эмиш. Ухла деса, коравот тагига кириб кетармиш. Қайси куни ҳамма болалар ухлаб ётганда шарни пуфлаб, «баранг» этиб ёриб

— Теплицани нишатасиз? Проект разработка итарға тигиш, пожарний охранадан справка оларға тигиш. Сигиз-туриз кушнидан официальный разрешение оларға тигиш! Ай, сплошной валакита, сволош! Лучше всего дополнительный постройка итинг-да и всё! Олти сотих земельный участок постройка итарға бирилган, теплица курарга тутул!

— Бошқалар теплица курапти-ку, — дедим ялингудек бўлиб. — Ҳозирча уй-жойим етарли. Амаллаб турибмиз. Қолаверса, янги уй куришга пул қани?

— Интересно! — У сариқ мўйловини қийшайтироброқ илжайди. — Теплица строить итарға оқча бор. Постройка қиларға йук, шулайми?

— Энди, шу... машинани сотувдим...

Землемернинг юзи ёришди.

— Неужели? «Нексия» или «Мерседес?»

— «Жигули» эди, анча уринган...

— Сумға сотдирғизми или долларға?

...Бўлмади! Машинамнинг сўнги пулини «йўталдим!»

...Бу сафар «қайним», айниқса, хуноб бўлиб ўтирган экан. Қўлимдан қорозларни юлқиб олиб, улоқтириб юборди.

— Қанақа одамсуз! — деди йирлагудек бўлиб. — Уч ойдан бери қатнайсуз, нега йўталмайсуз?! Нега бошқаларга йўталасизу, менга йўталмайсуз, поччажон! Сизда инсоф борми, поччажон?!

Ростимни айтсам, «қайним»нинг олдида ер ёрилмадию, ерга кириб кетмадим! Буни қаранг, мен аҳмоқ, мен каллаварам ҳаммага «йўталибману», шунча хизмат қилган «қайним»га «йўталиш» хаёлимга келмабди!

Эрталаб йўлга чиқаётиб, теплица куришга маслаҳат берган кўшнимдан ўн минг сўм қарз олгандим. Ҳар эҳтимолга қарши. Шунини узатган эдим, «қайним» баттар тутақиб кетди.

— Йўталингиз шуми, почча! Ўлар ердамисиз, почча! Ҳозир местний йўтал ўтмайдиган бўлган, «кўки»дан йўталинг, билдингизми, «кўки»дан

... Кўчага чиқсам, ёмғир қуйиб ётибди. Аксига олиб соябон ҳам олмаган эканман. Уйга кириб келдим, ўзидан-ўзи йўтал тута бошлади. Йўқ, идоралардаги «йўтал»мас, ростакан йўтал! Нафас олсам, ўпкам уч

йил аввал қазо қилган раҳматли холамнинг амиркон махсисидек гижиллайди... Ярим кечага бориб, иситма кўтарилиб кетди. Хотиним «тез ёрдам»га телефон қилиб, ярим соатча гаплашди. Икки гапнинг бирида «аҳволи оғир», дейди. Охири, телефонни кўтариб бошимга келди.

— Мана, ўзингиз тушунтиринг! — деди гўшакни кўлимга тутқазиб.

Бир амаллаб гўшакни қулоғимга босдим.

— Камида ўн литр! — деди аллақандай аёл шанғиллаб.

— Нима ўн литр? — дедим ҳансираб.

— Боядан бери қулоғингизга танбур чертаяпманми! Бензин! Ўн литр бензин!

— Бу бензаколонка эмас, — дедим нафасим баттар қисиб.

— Тушуниб турибман! — деди аёл ҳамон шанғиллаб. — Энергоносителлар қиммат. Лимит тамом бўлган. Машинада бензин йўқ! Ярим кечаси кўчада қолиб кетайликми?

Машина сотганимда гаражда қолган ярим канистр бензин эсимга тушди. Сўнгги кучимни тўплаб инқилладим:

— Келаверинг, барака топгур! Бензин бор.

Ҳайтовур бирон соатлар деганда «тез ёрдам» етиб келди. Уйга дўхтирдан олдин шўпир кирди. Буёқдан мени суяб чиқишди, уёқдан ўғлим гараждан олиб чиққан канистрни кўтариб шўпир зинғилади.

— Тўқсан учми, ока? — дедию, жавобимни ҳам кутмай, машинасига бензин қўйди. Канистрни машинасининг юкхонасига ташлаб қўя қолди. — Янаги сафар «визов» қилганингизда ташлаб кетарман, ока. Шошиб турибмиз. Яна уч жойдан бензин, тоис касал олишимиз керак!

Инсофли одамлар экан. Фирр этиб «гўрбанниса»га олиб боришди. «Гўрбанниса»нинг навбатчи дўхтири ёш бўлса ҳам кўзи пишиб кетган экан. Бир қарашда касалимни аниқлади-қўйди.

— Ташвиш қилманг, кеннойи! — деди хотинимга. — Окам кўкйўтал бўптила. Та-а-ак, палатада жой йўқ, аммо окамизни қабул қиламиз! Каридорга кушетка қўйиб берамиз. Яхши одамларга ўхшайсизлар... Таа-ак, ёзиб олинг, кеннойи! Бўмаса эсиздан чиқиб

кетади. — Шундай деб тортадан қороз-қалам олиб, хотинимга тутқазди. — Осма уколга система. Олтита, ну дапустим ўнта! Шприц — ўттизта. Ҳозирча етади. Етмаса, яна этамиз. Никотинка, баралгин, атееф — булар ампулада. Та-а-ак, таблеткалар. Анальгин, йўк, яхшиси анаприлин, эффекти кучли. Сульфадемитоксин. Раунатин. Окамда давление бор экан. Демидрол ёки тазепам ҳам бўлаверади...

Дўхтирнинг оғзидан муттасил отилиб чиқаётган сўзларни ғира-шира эшитяпман. Бошим ғувиллаб, нафасим сиқиб борапти.

— Ёздизми, кеннойи? — деди дўхтир бир зум тўхтаб. — Таа-ак, каридор биздан. Кушетка биздан. Матрас биздан. Таа-ак ёзинг кеннойи. Ёстиқ авра. Чойшаб. Пододеяльник. Сочик. Иложи бўлса иккита. Бинт, йод, пахта. Стерильный бўлсин... Чойнак, пиёла, коса, вилка, қошиқ, кўк чой — икки пачка...

Уёри нима бўлганини билмайман. Бир маҳал кўзимни очсам, тепамда хотиним йиғлаб ўтирибди. Дўхтир билагимни ушлаб, томир санаяпти. Ўпкам оғзимга тикулгудек йўтал тутди.

— Ташвиш қиманг, кеннойи, ташвиш қиманг, — деди дўхтир хотинимни юпатиб. — Окамни бир ҳафтада отдек қиворамиз! — Кейин менга юзланди. — Йўталинг, ока, қаттиқроқ йўталинг! Иложи бўлса, «кўки»дан йўталинг! Қанча кўп йўталсангиз, шунча тез тузаласиз!

ДОМЛАНИНГ АЙТГАНИНИ ҚИЛ...

Телевизорда мацца қилиб футбол кўраётган эдим, эшик кўнғироғи жиринглаб қолди. Кўча эшикни очдим, кўзларимга ишонмай бирпас туриб қолдим. Бир вақтлар мактабда зоологиядан ўқитган домламиз Очил Оқилович жилмайиб турибди.

Қаранг-а, ўзгармабди. Юм-юмалоқ қорни, йўғон бўйнига ярашиб тушган ажиб бақбақаси — ҳаммаси ўша-ўша.

— Мана, сиз бормасангиз ҳам биз келдик. Шунақа экан-да, кичкиналарни катталар йўқлайдиган бўп кетган ҳозир!

Ростини айтсам, шунча йиллардан бери домламни

бирон марта йўқламаганимга уялиб кетдим. Устозим ичкари киргунча мени койиб келди.

— Институтни битирдингиз, биолог бўлдингиз, шу домлам менга сабоқ берган эди-ку, деб бирон марта зиёрат қилмадингиз. Диссертация ёқладингиз, банкетингизга таклиф этмадингиз. Ҳа, энди домлангиз хаёлингиздан кўтарилганда-а! Тасанно! Тасанно!

Нима ҳам дердим, айб ўзимда. Узр сўраган бўлдим.

— Кечирасиз-да, домла... Хизматчилик, иш тифиз, уст-устига командировка...

Очил Оқилович бошини ликиллашиб қўйди-ю, индамади. Уйга киришимиз билан домлам телевизорга имо қилиб, тагин дашном берди:

— Анавини дарров ўчиринг, ука!

Ҳайрон бўлиб, домлага қараб қолдим. Футбол бўлмаса ҳам гўргайди! Ўзимни эшитмаганга солиб, талмовсирадим.

— Қани ўтирсинлар, домла, ўтирсинлар...

— Аввал анави дилбузарни ўчиринг, ука!

Меҳмон бир нима деганидан кейин гўрни финг дейсанми, ўчира қолдим.

Очил Оқилович мамнун бош силкиди.

— Баракалло! Домлангиз бир нима деганида дарровхўп денг. Билиб қўйинг, телевизор деган матоҳ хотирани сусайтирар экан. Яқинда чет эллик бир олим текшириб кўрибди: ультрабинафша нурлар кўз орқали ўтиб, мияни суюлтириб юборармиш!..

Нимаям дердим. Бўлса бордир.

Келинингиз эшиқдан мўралади.

— Кўк чой дамлайми, қора чойми?

— Домла нима десалар шу, — дедим меҳмоннинг кўнглига қараб.

— Ҳеч қанақаси керакмас! — домла зардали қўл силтади. — Дунёда энг кўп чой ичадиган халқ қайси, биласизми?

Қаранг, шунисидан беҳабар эканман.

— Инглизлар! — деди домла комил ишонч билан. — «Правильное питание» деган журнални ўқийсизми, ҳеч? Ўшанда бир инглиз тадқиқотчисининг ўзи ёзган. Жаҳонда исклероз билан энг кўп касалланадиган халқ инглизлар экан. Ёши элликдан ўтганлар адашиб қолса, бошқалар йўл кўрсатиб юбориши учун бўйнига адресни осиб юраркан. Мен ҳам чой ичмай

кўйганимга саккиз йил бўлди. Нуқул доғ сув ичман,
Худого шукр, хотирам булоқ сувидек тиниқ!

Буфетдан бир шиша коньяк олиб ийманиброқ
ўртага қўйдим.

— Зинҳор-базинҳор! — Очил Оқилович кўзларини
чирт юмиб олганча бош чайқади. — Мана шу қургур
хотирани, айниқса, сусайтиради-да! Япониялик бир
олимнинг ёзишича ўттиз йил ароқ ичган одам ўзининг
отини ҳам унутиб қўярмиш.

— Шундоқ-ку, домла... Энди сиз билан биз
муттасил эмас, ойда-йилда бир марта...

Домлам аввал шишага, кейин қадаҳларга қараб
қўйди-да, секин уф тортиб, кўзларини сузди. «Хай-
рият, рози бўлди», дедим ичимда.

Чўқиштириб ичдик.

Учинчи қадаҳдан кейин келин ўртага ош келтириб
қўйди.

— Қани, домла, бошласинлар... — дедим тавозе
билан.

Очил Оқилович бир ошам олди-ю, афти буришиб
кетди.

— Бай-бай-бай! Тузи мунча баланд!

— Йўғе... — дедим бўшашиб. Бир-икки ошам еб
кўрдим. Йўқ, нозаниндай ош!

— Польшалик олимнинг мақоласидан хабарингиз
йўқми? Ўзи олим экану, ошпазлик қиларкан... Ана ўша
ошпаз — олимнинг ёзишича, ош тузи хотирани, ай-
ниқса, сусайтираркан, — деди домлам қўлини арта
туриб. — Айтишларича, Арасту бир умр туз емаган
экан. Тузни иложи борича камроқ ишлатинглар. Мен
пенсияга чиққанимдан буён тузсиз овқат ейман.

«Вой-бў! — дейман ичимда, — хотирамни сусай-
тирмай деб очимдан ўламан шекилли энди!»

Барибир, меҳмонинг овқатга қўл урмаганидан ке-
йин қандоқ қилиб ўзинг ейсан? Йиғиштириб қўя
қолдим. Келин лаганни олиб чиқиб кетаётганида худди
ҳаммасига хотин айбдордай чунонам ўқрайдимки, бир
қошим нақ сочимга бориб етди, чоғи...

Ярим кечагача уёқ-бу ёқдан гурунглашиб ўтирдик.

— Энди бизга рухсат! — Очил Оқилович ҳай-
ҳайлашимга қарамай ўрнидан турди.

Йўлакка чиқдик.

— Бир пой пайпоғим кўринмайдими? — домлам

туфлисини титкиларкан, пешанасини тириштириб менга қараб қўйди.

Эсхонам чиқиб кетди. Бу қандоқ бедодлик? Уйингга одам деб келган меҳмонни дурустроқ кутолмасанг! Қилган овқатинг оғзига ёқмаган бўлса, бунинг устига пайпоғи йўқолса?!

— Йўр-е, — дедим атрофга аланглаб. — Пайпоққа тегадиган ёш боламиз йўқ-ку! Ўзи қанақа эди?

— Қизиқмисиз? — Очил Оқилович ўнг оёғини балаңд кўтариб кўрсатди. — Буниси қанақа бўлса унисиям шунақа-да? Ё икки оёққа икки хил пайпоқ қийиш мода бўлганми ҳозир?

Меҳмон кутмай ҳар нима бўлай! Йўлакнинг бурчак-бурчакларини, айвонни, ҳатто газплитанинг тагигача титкилаб чиқдим. Йўқ! Домланинг пайпоғи ерда ҳам, кўкда ҳам! Келин ичкаридан янги пайпоқ кўтариб чиқди.

— Мана буни кияқолинг, домла!..

— Керакмас! — Очил Оқилович оғриниб қўл силкиди. — Ўзимни пайпоғим дуруст. Невара келин туширганимизда қудам совға қилган эди...

Очил Оқилович совуққина хайрлашиб жўнади. Эртага пайпоқни албатта топиб қўйишга ваъда бердим. Домлам эшиқдан чиқиб кетиши билан келинга захримни сочдим.

— Ўлгудай бепарвосиз! Меҳмон кутишни билмайсиз!

— Мен қаёқдан билай? — деди жиғибийрони чиқиб. — Нима, мен домлангизнинг пайпоғини кияр-мидим?!

— Эслаб кўринг! Балки шўр овқат еявериб, хотирангиз сусайиб қолгандир. Муттасил телевизор кўравериб миянгиз суюлиб кетгандир. Қаранг-чи, юваман деб бирон ёққа оттандирсиз. Балки туфлисини артиб қўяётганингизда туширгандирсиз. Домланинг қанақа инжиқ одамлигини билмайсиз, ҳали!

— Кўрсам, айтмасмидим...

Хуллас, жанжаллаша-жанжаллаша ухлаб қолибмиз. Тонготарда қўнғироқ овозидан уйғониб кетдим. Тавба, ким бу, бемаҳалда эшик қоққан?

— Ким? — дедим дарвоза олдида келиб.

— Мен, домлангизман...

Юрагим зирқираб кетди. «Пайпоғига келган!»

Эшикни очдим. Фира-шира қоронғида Очил Оқиловичнинг жилмайиб турган чехрасини кўрдим. Жон ҳолатда оёғига қарадим, қоронғуда ҳеч нарса кўролмадим.

— Келинг! — дедим бўшашиб.

— Келдик... — Негадир домламнинг овози меникдан ҳам бўшашиброқ чиқди.

— Қани, уйга кирайлик, — дедим йўл бошлаб.

— Ҳа, йўқ... Кўяверинг... — домлам ярим йўлда тўхтади. — Биласизми, ука... кеча оқшом... бу ёққа келаётганимда бир пой пайпоғимни уйимга ташлаб, бир пойини кийиб келаверган эканман... Қидириб овора бўлманглар, деб айтгани келдим...

ЖАЗО

Сиз нима десангиз деяверинг-у, аммо мен биринчи апрелни ҳар йили байрам қиламан. Ўн йилдан буён.

Ўшанда ён қўшним бўларди. Битта «дом»нинг битта қаватида, битта деворнинг икки томонида яшардик. Ўлгудек ғаламис эди. Бир куни деворга марҳум дадамнинг суратини илиб қўймоқчи бўлдим. Биласиз, бетон деворга мих ўтиши қийин. Амаллаб қоқиб қўйдим. Эртасига қарасам деворнинг нариги томонидан бир қаричли мих туртиб чиқиб турибди. Қўшним менга қасдма-қасдликка мих қоқиб, аллам-бало сурат осиб қўйган бўлса керак. Ҳайит куни тўрт яшар ўғлим хурсанд бўлсин деб ўйинчоқ сурнайча олиб келгандим. Қўшним алақайси коллежда ўқийдиган ўғлига росмана карнай олиб берди. Кечаси билан ота-бола карнай чалишни машқ қилиб чиқишади.

Кучаниб чалинса карнай ғалати овоз чиқараркан... Оддий магнитофонимиз бор эди. Бир куни болалар овозини қаттиқроқ чиқариб қўшиқ эшитган эканми, эртасига қўшним «музыкалий центри»нинг карнайини бизнинг деворга қапиштириб, туни билан «рок-музыка» қўйиб чиқди...

Ҳар ким олдидаги майдончага кўчат ўтказган эди. Бизнинг икки туп гилос қийғос гулади. Қўшним эккан толнинг авжидан дарак йўқ. Аммо қувончим узокқа чўзилмади, гилосларимиз энди ранг киргизганда қуриб қолди. Тагидан нуқул керосин ҳиди

келади. Ноилож арралаб ташладик. Бунинг устига телефонимиз кўшним билан блокировка қилинган. Қачон кўнғироқ қилмоқчи бўлсам, кўшним гўшакни кўтариб қўяди. Менгаям йўқ, унгаям.

Бир куни ишхонада ўртоғимга ҳасрат қилиб қолдим.

— Бори шуми? — деди ўртоғим. — Мана кўрасан, биринчи апрелгача кўшнинг масаласини ҳал қиламиз.

У шундай деди-ю кўшнимга телефон қилди. Параллел телефондан мен ҳам эшитиб турибман.

— Бу Олимовнинг уйими? — деб сўради ўртоғим.

— Йўқ, мен кўшнисиман. Нимайди? — деди кўшним.

— Мен институтда бирга ўқиган ўртоғиман, — деди дўстим. — Олимовни табриклар кўймоқчи эдим. Кўшма корхонага раҳбар бўпти.

— Маошиям ошгандир? — деди кўшним уф тортиб.

— Ҳа, доллар олади!

Кўшним индамай гўшакни илиб қўйди. Кечқурун борсам саломлашмай уйига кириб кетди.

Эртасига дўстим яна кўнғироқ қилди.

— Бу Олимовнинг уйими?

— Йўқ, нимайди? — деди кўшним.

— Олимовни депутатликка номзод қилишган экан. Шунга хурсанд бўлиб кўнғироқ қилаётгандим.

Кечқурун келсам кўшним зинадан тушиб кетяпти. Мени кўриши билан қўлидаги конвертни яширди. «Юмалоқ хат» ёзгани аниқ. Индамай кетавердим. Индинига яна дўстим телефон қилди.

— Бу Олимовнинг уйими?

— Йўқ, дедим-ку! — Кўшним инграб юборди. — Нима гап? Мен унинг кўшнисиман.

— Ташқи ишлар вазирлигидан кўнғироқ қилаяпмиз, Олимов танловда голиб чиққани учун чет элга бир ойлик саёҳатга бориши керак. Тезроқ ҳужжатини топширса бўларди. Малол келмаса, шуни айтиб қўйсангиз...

Кечқурун келсам, кўшним, қуриб қолган тол тагидаги ҳаррақда хомуш ўтирибди. Ранги бир ҳолатда.

— Тинчликми кўшни? — дедим қулиб. — Хафа кўринасиз?

— Мазам йўқ, — деди инқилаб. Аммо телефонда эшитган «янгилигини» айтмади.

Уч кундан кейин дўстим қўнғироқ қилди.

— Бу Олимовнинг уйими?

— Олимов ўлар ҳолатда ётибди! — деди қўшним минғиллаб. — Нима деб қўяй?

— Аттанг! — деди дўстим. — Қўшнингиз лотереяга машина ютган экан. Олиб кетсин, демоқчийдик.

Телефонда қисқа-қисқа гудок эшитилди.

Кечқурун келсам, қўшним йўқ. Юрак ўйноғи тутиб, касалхонага олиб кетишибди. Бир ойдан кейин қайтиб келди. Аммо узоқ туролмади. Бизнинг «дом»имиздан кўчиб кетди. Ўша куни биринчи апрель эди. Мана ўн йил ўтибди. Шундан буён ҳар гал биринчи апрелни байрам қиламиз.

«АЖДАР»НИНГ ТАВБАСИ

Э, нимасини сўрайсиз, ака! Бу гапларнинг ҳаммасини айтишга айтавераман-ку, китоб қилиб ёзсангиз, хотинхўжа ўқиб қолса, хафа бўлиб юрмасин, дейман-да!

Кўп йиллик тажрибамдан келиб чиқиб айтаманки, ичадиган одам бир кунда роппа-роса уч марта ўзгаради. Эрталаб кўнглида ароққа нисбатан чексиз нафрат билан уйғонади. Пешинга бориб, нафрат ўрнини секин-секин лоқайдлик эгаллайди. Кечқурун эса чексиз нафрат оташин муҳаббатга айланади.

Эртасига ҳаммаси қайтадан бошланади. Уйғонсангиз, бошингиз гум! Нафас олсангиз, ичингизга ҳаво эмас, олов кираётгандек. Оғзингиз, эринмасдан бир ҳовуч аччиқтош чайнагандек тахир! Қўлни айтинг, қўлни! Баайни иккинчи жаҳон урушида контузия бўлган душман аскарники! Қулоқни қашлайман, десангиз, кўзингизга кириб кетади! Биров «кеча нима овқат егандинг?» деб сўраса, «ўзимнинг отим эсимда йўғу, овқатни сўрайсан-а, номард», дегингиз келади...

Шу масалада омадим бор экан. Отим нималигини хотинхўжа ҳар куни бир мартадан эслатиб туради. Уйғонмасимдан бошим устида «меҳр тўла» овози янграйди:

— Азлар эмас, Аждар бу, Аждар! Ёши қирққа

чиқиб қилча ақли кирмаган ноинсоф, умримни хазон қилди! Учта бола нима еб, нима ичяпти, демаса, рўзгор ночорлигидан уйда сичқонлар хасса таяниб юрса. Уёқда кунора электрчи келиб чирофингни ўчириб кетаман, газчи келиб газингни қувурини кесиб ташлайман, деса... бу Аждарнинг парвойи-палак! Қизимизнинг бўйи етиб қолди, мундай одамларга ўхшаб бисот-мисот йиғаяпсанми, онаси, дейиш ўрнига Худонинг берган куни бўкиб ичса! Ичавериб, ичавериб, компьютери синиб қолган бунинг!

Булар — хотинхўжа бисотидаги энг «ширин» сўзлар. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, ҳовлимиз ёз бўйи ари бозорига айланиб кетади! Ҳар қовоғари-ларки, учса, бомбардимончи самолёт кепқолдими, дейсиз! Аммо улар бировни чақмайди. Аксинча, хотинхўжанинг тилидан «заправка» қилиш учун навбат кутиб туради! Хоҳлаган одамингиз билан бир эмас, икки яшиқ ароқдан гаров бойлашиб айтаманки, агар қарғиш бўйича мусобақа ўтказилса, бизнинг хотин Тошкентда эмас, бутун бошли Ўзбекистонда ҳам эмас, дунёда биринчи ўринни олади!

Ана, ўзингиз эшитиб кўринг.

— Бир йил ювилмаган пайтавадек фикимланиб кетган тусингни ел есин! Туллаган итнинг думига ўхшаган мўйловинг узилиб тушсин! Бензовоз ҳиди анқиб турган оғзингга қўррошин қўйилсин!

...Боши ғум бўлиб, кўнгли ғум-ғум кетаётган одамга ёқадими шу гаплар? Ётган жойимда луқма ташлайман. (Гапни чалғитиш керакми, ахир?)

— Автodoroжнийни битирганмисан, онаси, бензовозни қаёқдан биласан?!

Хотинхўжа «одам гапирдими, мушук миёвладими» деб қайрилиб қарамайди. Аммо энди товуши жаранглаб чиқа бошлайди:

— Хумга қамалиб қолган аридек ғўнғиллаган овозинг ўчсин! Лайлакнинг инидек пахмайган сочингга ўт тушсин! «Восмёрка» гилдиракка ўхшаб қинғир-қийшиқ қадам ташлайдиган оёғинг «Камаз»-нинг тагида қолсин! Чойга туз солиб, «нега шакаринг ширинмас», деб пиёлани отиб синдирган қўлларинг ақашак бўлсин! Гапига тушган мунчоқдек йилтираб турган кўзларингга снайпернинг ўқи тегсин! Макарон цўрва ичиб, «нега лағмонингни хаамири ўқловидек»,

деб онамни сўккан тилларинг электрический мясору-рубкада қийма-қийма бўлсин! Офтобда қолган бақлажондек буришган бурнинг ириб тушсин! Қосим қатиқчининг обкашидек қоматинг лаҳадда чирисин! Кошкийди чириса! Чиримайди. Бировгўрингни устига қамиш суқиб гугурт чақиб юборса, «вечный аланга» бўлиб қирқ йил ёнади! Аъзойи-баданинг спиртта айланиб кетган!

Ўзингиз инсоф билан айтинг-чи, шунча гапдан кейин ароқ деган дардисарни ёмон кўрмай бўладими? Шунақа-ку, кечга яқин томоқ жонивор «тақиллагани» чатоқ...

Йўқ, инсоф бераман, деса ҳеч гап эмас экан. Ичишни ташладим. Бир кунда! Бунга бир воқеа сабаб бўлди.

Эрталаб отим «аждар»лигини қачон эшитарканман, деб кутиб ётсам, қулоғимга «Турақолинг, адажониси, чойингиз совиб қолади...», деган овоз кирди.

«Шу ўзимнинг «эговим»ми, деб кўзимни амаллаб очсам, тепамда жилмай-и-и-иб турибди. «Туғилган кунингиз муборак бўлсин! Умрижонингизга худо барака берсин!» деб у юзимдан, бу юзимдан ўпди. Ўпаётганда оғзимдан келган «муаттар» ҳиддан хиёл чимирилдию, сездирмади. Буни қаранг, туғилган кунимизниям паққос унутиб юборибмиз... Ишга кетаётганимга яп-янги, қордек опшоқ кўйлак, қирраси чиқариб дазмолланган шим, оёғимга «турецкий» туфли кийгизиб қўйди. Фақат кўча эшикка етганимда: «Адажониси, ақали шу бутун ичманг, эртароқ келиб, болаларингиз билан яйраб ўтиринг, ош дамлаб қўяман», деди...

Ўзимнинг ниятим ҳам шу эдику-я, хира улфатлар туғилган кунингни «ювмайсанми» дегандан кейин қаёққа қочасиз?

У ёғи ўзингизга маълум: бир бошландими, «тор-моз» ишламай қолади...

Буни қарангки, автобус бекатида битта хотин тухум сотаётган экан. Ҳар куни қуймоқ еса керак, ўзининг юзиям хафсала билан ювилган тухумдек йилтираб турибди. Хотинхўжанинг олдига қуруқ бормасликка баҳона топилганидан хурсанд бўлдим. Бир «решётка» тухум олдим. Ўттизта бўларкан. Олишга олдим, қандоқ кўтариб кетишга ҳайронман.

«Решётка» деганини икки қўллаб кўтариш керак. Икки қўлим банд бўлса, оёқ жонивор хотинхўжа айтгандек «восмёрка» филдиракка ўхшаб чалкашиб кетаётган бўлса, автобусга қандоқ чиқаману, қайси қўл билан нимани ушлаб тураман?! Тухумчи хотин эсликкина экан. Тухумларни салапан халтачага солиб берди. «Эҳтиёт қилинг», деб тайинлаб ҳам қўйди.

Автобус келганини биламан. «Минди-минди» бўлиб кетган автобусга орқа эшиқдан бир амаллаб кирганим ҳам эсимда... Уёғи нима бўлгани ёдимда йўқ...

Бир маҳал ҳаммаёқ қий-чув бўпкетди. Ҳурислар «чўрт-пўрт» деган, ўзбек хотинлар «хурмачангга сиққанича ичсанг ўласанми», деб чинқирган... Мўйлови меникидан ҳам қалин бир йигит ёқамдан олди. Лаънати штангачими, нима бало, ҳар билага чойнакдек келади. (Чипта сотувчи эканини кейин билдим).

— Ҳаммаёқни расво қилдинг-ку, аҳмоқ! — деди бўжириб.

Мундай разм солсам, автобуснинг олд томонидагилар «пресс» бўпкетган, мен турган томон бўм-бўш! Синган хом тухумнинг ҳиди ғалатиноқ бўлишини ўшанда билдим... Бунақа ис қаердан келаяпти, деб қарасам... Хотинхўжа совға қилган кўйлак, қирраси чиқариб дазмолланган шим оқиш-сарғиш шилимшиққа беланган.

Нима бўлганини шунда тушундим. Хуллас, тикилинч автобусга омон-эсон чиққанман. Кейин иссиқ элитганми — бошқами, турган жойимда пинакка кетганман... Қўлимдаги «юк» офирлик қилган чоғи, худди тўрва кўтараётгандек, салапан халтачани елкам ошириб орқага ташлаганман. Тухумлар «шарақ-шуруқ» қилиб синган. Пўчоғи салапан халгани йиртган. Кейин ўтгизта тухум бутунию синиғи аралашқуралаш бўлиб аввал белимга, ундан болдирга, кейин ерга тушган. Яп-янги кўйлак-шим тухумнинг «мубо-рак» «коктейли»га беланган.

Оёқ боссам, «турецкий» туфлим «шўлўқ-шўлўқ» қилади.. Энг ёмони атрофимда турганлар ҳам «қуймоқ»дан бенасиб қолмабди. Салкам элик киши автобуснинг олд томонига қочиб, бир-бирига қапишиб қолгани шундан экан!

...Эртасига хотинхўжанинг сўз бойлигини тўлдир-

ган янги қарғишларни кутиб узоқ ётдим. Қизик, бу гал у қарғамади, йиғламади... Фақат бир оғиз сўз айтди:

— Ажрашамиз! Судга ариза бериб қўйдим!

Бунақа пайтда қўл келадиган энг синалган қуролни ишга солдим.

— Ўзимни ўлдираман! — дедим комил ишонч билан. — Ўлсам, мен ҳам қутуламан, сен ҳам!

— Ростданми? — Хотинхўжа астойдил ажабланди. — Бу гапни минг биринчи марта эшитаяпман!

— Йўқ! — дедим бош чайқаб. — Бу галгиси охиргиси! Ўзимни осаман!

— Шанақами? — Хотинхўжа шитоб билан уйдан чиқиб кетди. Зум ўтмай бир қўлида икки қулоч арқон, биттасида ўрта бармоқдек келадиган «икки юзталиқ» миҳ, занглаб кетган теша кўтариб кирди. (Олдиндан тайёрлаб қўйганми, нима бало).

— Эркак кишининг гапи битта бўлади! Ўзини осмаган номард! — деди-ю, чиқди-кетди.

Ўтириб-ўтириб, ўзимга нашъа қилди. Хаёлимга ғалати ўй келди. Айвондаги столни кўтариб ётоққа обкирдим. Устига чиқиб, вассажуфтга миҳ қоқдим. Арқонни боғлаб тортиб кўрсам, пишиққина. Менга ўхшагандан иккитасини бемалол кўтаради! Қўл жонивор «кантузия» бўлса-да, сиртмоқни бинойидек қилиб тугдим. Бошимни суқиб кўрсам, лоп-лойиқ! Ана энди хотинхўжанинг келишини кутамиз!

Бир маҳал дарвоза ғийқиллаб очилди. Сиртмоқни бўйнимга илиб, пойлаб турдим. Айвонда қадам товуши эшитилгач, бошимни худди осилган одамникига ўхшатиб бир томонга қийшайтирдим. Кўзимни юмиб олдим. Ҳатто тилимни жичча чиқариб, «тишлаб олган» ҳам бўлдим. Ҳаммаси «натуралний» бўлиши керак-ку!

Фақат оёғимнинг учини столга тираб олганман. Сиртмоқ ҳам томоқда эмас, энгақда. (Ўладиган аҳмоқ борми!)

Хотинхўжанинг ётоққа кирганини сезиб турибман. Бир маҳал «Вой ўлай!», «Вой ўлмасам!» деган хитоб эшитилди. «Ҳа-а-а! Гулдек эрига ўлим тилаш қанақа бўларкан?», дедим ичимда. Билиб турибман, ҳозир «арслонимдан айрилдим», деб дод солади, оёғимга ёпишиб йиғлайди.

Ҳали кутаман, қали кутаман, ҳеч гапдан дарак йўқ. Бирпасдан кейин алланима «тўп-тўп» этди. Бир нарса ғийқиллади... Ҳайрон бўлиб, бир кўзимни очсам, уйга

кирган хотиним эмас, қўшнимизнинг аёли — кеннойи бемалол чўкка тушиб ўтирибди. Устидаги кўрпатўшакларни ағдариб ташлаб сандиқ титкилаяпти. Шу хотиннинг қўли эгрироқ деб эшитгандим. Ростдан ҳам сандиқдан хотиним не ҳасратда қизимизга йиғган бисотларни юлқиб олаяпти. Атласлар, адраслар, чиройли «упаковка» қилинган жемпер... Индамай турсам бошини сандиқ ичига суқиб қиртирллаатиб бурчак-бурчакларни кавлаштиришга тушди. Тилла тақинчоқ излаяпти шекилли! Буёғига чидолмадим.

— Ҳорманг, кеннойи! — дедим. Овозим шунақанги фўлдираб чиқдики, ўзим ҳам ҳайрон қолдим. — Жа-а шилиб юбордингиз-ку! — дедим.

Кеннойи сандиқдан бошини чиқариб мен томонга қаради. Кўзи ола-кула бўп кетди. Ҳозир додлаб қочиб қолади, деб турсам, додламади ҳам, қочмади ҳам. Фақат ичидан «ғийқ!» этган садо чиқди. Кейин ияги бир томонга қийшанганча яна икки марта «ғийқ-ғийқ» деди-да, ёнбошига ағдарилди. Қўрқиб кетдим. Сиртмоқни бўйнимдан обташлаб сакраб ерга тушдим.

— Туринг, кеннойи, одамни кўрқитманг! — деб елкасига кафтимни боссам, қилт этмайди. Кўзлари бир нуқтага бақрайиб қолган. Оқи бор, қораси йўқ!..

...Ёмон аёл эмас эди, раҳматлик... Маъракасининг бир четини кўтаришиб юборишга тўғри келди. Нима қилсаям кўздек қўшни...

Ўшандан бери бутилка деган макруҳни уйга йўлатмайман. Минерал сув олсак ҳам «бакалашка»-лигидан оламиз... Яқинда қизимизни узатдик.

Хотинхўжани айтмайсизми?! Бир эмас, икки яшиқ «спрайт»дан гаров бойлашиб айтаманки, агар олқиш бўйича мусобақа ўтказилса, бизнинг хотин дунёда биринчи ўринни олади! Ана, ўзингиз эшитиб кўринг.

— Нур ёғилиб турган юзларингиздан айланай! Дарёларда сузиб юрган қундуздек қоп-қора мўйловингизнинг қурбони бўпкетай! Юдуздек чарақлаб турган кўзларингизни ёмон кўздан асрасин! Гул ҳиди келадиган нафасингиздан ўргилай! Юрганда ер титрайдиган оёқларингизга қоқиндиқ бўлай! Қўнғироқдек патила-патила сочларингизга жоним тасадуқ! Чинордек бўйларингизга бўйтумор!

...Ичишни ташласангиз, сиз ҳам хотиндан шунақа гаплар эшитасиз!

СОАТ

Эрталаб ишга кетаётиб, бундай қарасам, қўл соатим тўхтаб қопти. Силкитиб кўрдим, бураб кўрдим, қани юрса!

— Соат тўхтаб қопти, — дедим остонада турганча. Келинингиз чимирилди.

— Сизнинг қўлингизга тушган нарса соғ қолармиди?

Аслида-ку, соатда ҳаққим ҳам қолмаган. Ўн йилдан берими, ўн беш йилдан берими тақаман. Шунақа-ку, соатни келинингиз совға қилган. Ўз қўли билан. Хотин кишининг совғаси туфли ичидан туртиб чиққан михга ўхшайди. Ўзини эслатиб турмаса, кўнгли жойига тушмайди. Устига-устак бизнинг соат алақандай бата-реяли соатлардан эмас. Механический! Бураладиган!

— Ёш болага ўхшайсиз, — деди келинингиз дашном бериб. — Дарров тузаттириб олинг!

Нима бўлса бўлди, дедиму бекатдаги соатсознинг дўкончасига кирдим. Бир кўзига дурбин тақиб ўтирган бурни чўмичдай соатсоз қошини учириб имо қилди:

— Хизмат, акамулло?

Индамай соатни узатдим. У соатнинг орқа қопқоғини очди-да, оғир-оғир бош чайқади.

— Соат деганини мундай тутмайдилар-да, акамулло! Муни қаранг! Муни қаранг! — У алақандай катта-кичик винтчалари қалашиб ётган соатни бурнимнинг тагига олиб келиб кўз-кўз қилди. — Бир тонна кир йиғилибди-ку ичига! Ҳа энди ўзингиз бир кун ювинмасангиз таъбингиз тирриқ бўлиб юрасиз. Ҳай, бу соат деганиниям озода сақлаш керак-да, акамулло. Яқин беш йилдан буён қўл тегмай кирлаб кетибди-ку, жонивор.

— Қачон тузатасиз? — дедим гапни чўзмаслик учун жеркиброқ.

— Ҳай, энди, акамулло, бўёқчининг нили эмас-да бу. Ҳар битта винтини олиб тозалаймиз. Яна ўрнига қўямиз. Ҳай, ана беш кунда келсангиз, соат тап-тайёр-да, акамулло!

— Қўя қолинг, уста, — дедим чайналиб. — Келгуси сафар олиб келарман.

— Ихтиёр ўзингизга.

Уста соатни қайтарди-ю, бир кўзига дурбинни тутиб ишини қилаверди.



Бекатга бориб чорак соатча турдим ҳамки, автобусдан дарак йўқ. Энди хуноб бўла бошлаган эдим, кўчанинг у юзида, сартарошхона ёнбошида жойлашган бошқа бир соатсозлик дўкони эсимга тушиб қолди. «Бир кириб кўрмайманми, — дедим ўзимга-ўзим. — Ишга кечикишга кечикдим. Барибир соатни тузаттириш керак-ку».

Бу дўконнинг устаси жингалак сочли йигит экан. Чаққонлик билан соатни очди-ю, шу қадар алам-сита билан ҳуштак чалиб юбордики, соатга эмас, устага раҳмим келиб кетди. Кейин худди оғир жиноят қилиб қўйган одамга тикилгандек кўзимга узоқ қараб қолди.

— Ҳа? — дедим унинг тикилишига тоб беролмай.

— Ёқут! — деди соатсоз маъноли бош чайқаб.

— Нима ёқут?

— Ҳар қандай механический соатда тош бўлади. Мана, «двенадцать камней», деб ёзиб қўйибди. Демак, бу соатда ўн иккита тош бор, дегани. Тош нимадан бўлади? Ёқутдан!

— Нима қипти? — дедим хавотирланиб.

— Нима қиларди, соатингизнинг тоши тўкилиб тамом бўпти, оғайни! Ёқут деган нарса қанақа камёб тошлигини биласизми? — Уста сирли бир гап айтаётгандек овозини пасайтирди: — Менга қаранг, оғайни, ўзимизнинг одам экансиз. Сиз учун майли, топаман.

— Қанча бўлади? — дедим энгил тортиб.

Уста олий математика машқини бажараётгандек пешанасини тириштириб узоқ ҳисоблади.

— Ўн беш минг сўм! — деди ниҳоят мушқул масалани ечгандек энгил тортиб. — Сизга ўн беш минг. Ҳозир мунайчुकун соатларга запчас топиш осонмас. Антиквар — бу соат. Аммо-лекин ўзимизнинг одам бўлганингиз учун амаллайман-да, оғайни! Бўлмаса-ку, бу соатни алақачон поезднинг тагига ташлаб юбориб, қутулганингизнинг суюнчисига зиёфат қилиб беришингиз керак эди-я!

— Раҳмат! — устанинг қўлидан соатни тортиб олдим. У ўрнидан туриб кетди.

— Ие, ҳа, йўл бўлсин, оғайни!

— Поезд йўлига! — дедим тўнғилаб.

Автобусдан тушиб ишхона дарвозасига етибманки, ҳамон бошимга бало бўлган соатнинг, усталарнинг

гўрига ришт қалайман. Аксига олиб, шундоқ... кира-веришдаги темир дарвозанинг ёнида ҳам соатсозлик устахонаси бор экан. Ҳар куни шу ердан кириб чиқарқанману, эътибор бермас эканман. Ишинг гушмаганидан кейин шу-да!

Мана, қасдлашиш бўлса, деб бу устахонага ҳам кирдим. Афтига қараб ёшини билиб бўлмайдиган, пешанаси тиришган, юзи қошиқдеккина киши ойна тўсиқ орасидаги текшикчадан индамай қўл узатди. Соатни олди-ю, негадир орқасини эмас, ойнасини очди. Бир нима қирс этди. «Тамом!» — дедим ичимдан зил кетиб. — Соатдан ажралдинг. Бир чеккаси яхшиям бўлди. Кутулдинг».

Уста қўлидаги соатга қараб соатимни тўғрилади-да, гуйнукдан узатди.

— Марҳамат!

Ҳайрон бўлиб соатни қулоғимга тутсам, бинойидек юриб турибди.

— Қанча бўлади? — дедим киссамни кавлаб.

— Пулингиз керакмас. Мили ойнасига тегиб қопти. Эҳтиёт қилинг!

«ОҚШОМ» ҲАНГОМАЛАРИ

Умримнинг роса ўн олти йили «Тошкент оқшоми» газетасига ўтди. Ўйлаб кўрсам, бу менинг энг нузли, энг жўшқин йилларим экан. Шу даргоҳда бир-биридан қадрли дўстлар орттирдим. Айниқса, Тўлқин Расулев энг садоқатли дўстим эди! У ҳаммани «азизим» деб гапирар, ўзи ҳам бутун жамоанинг жони-дили эди. Тўлқин ака ишинг юришиб, омадинг чопиб турганида эмас, айнан бошингга синовли кун тушганда етиб келар, ёнингга суюнчиқ бўлиб турарди...

Яна бир одати: Тўлқин Расулев ниҳоятда хушчақчақ, дилкаш, ўта топқир эди. Шунақанги ҳангомаларни ўйлаб топардики, эсласам, ҳануз кулгим келади.

Ўзбекистонда Озарбайжон адабиёти ва санъати кунлари ўтадиган бўлди. Ҳамма декада юмуши билан овора. Бир маҳал Тўлқин ака соддароқ ходимлардан бирини бошлаб кириб қолди.

— Манавингга бир соатдан бери бир нарсани ҳеч тушунтиролмаёйман, — деди аччиқланган бўлиб. — Мақоласининг номини «Озар халқининг байрами» дебди. Тўғрими шу?

Гапнинг «оқаваси» қаёққа қараб кетаётганини тушундим.

— Нега энди «озар халқи» бўларкан? — дедим зарда билан. — Дунёда кўшма атамалар борлигини биласизми? Масалан, Будапешт шаҳри, Венгрия пойтахти. Номини битта, аммо иккита шаҳарни билдиради. Дунай дарёсининг бир қирғоғида Буда, иккинчисиди Пешт шаҳарлари жойлашган.

Бири «кулба», бири «ғор» деган маънони англатади. Ёки Чехославакияни олинг. Агар бизда Чехословакия адабиёти ва санъати кунлари бўлса-да, сиз «Чех халқининг байрами» десангиз, биласизми, қанақа тўполон бўлади?! Словаклардан балога қолиб кетасиз. Озарбайжонлар ҳам шунақа — иккита халқ! Бири — «озар», иккинчиси «байжон!» Эронда уч миллион, Туркияда икки миллион «байжон»лар яшайди! «Озар» халқининг байрами эмиш-а! Топган сарлавҳангизни қаранг! Иложи бўлса, «Озар ва байжон халқларининг байрами» деб ёзинг!

... Шундай бўлди... Ходим шўрлик муҳаррирдан ўлгудек гап эшитиб, ҳайфсан олди...

Ахборот бўлимига ҳар куни камида ўнтадан янгилик топиб, газетага бериш шарт қилиб қўйилган эди. Бўлим мудури «информация қироли» деб лақаб олган, кун бўйи оғзи сигаретдан, қулоғи телефондан бўшамас, шаҳардаги қайсики ташкилот бор, янгилик сўрайвериб, ҳол-жонига қўймас эди. Ишимиз тигиз, асабий бўлгани учун тез-тез телефон ҳазиллари қилиб, ўзимизни овулар эдик. (Ростини айтсам, кўпинча ўзим «шумлик» қилишни яхши кўрар эдим).

...Тўлқин ака хонамизга кириб, масалаҳат солди.

— Боядан бери янгилик тополмай эзилиб кетди, шўрлик. Келинг, қизиқарлироқ бирон хабар билан «ёрдам берайлик».

Икковлашиб, антиқа «сенсация» ўйлаб топдик. «Информация қироли»га қўнғироқ қилдим.

— Ассалому алайкум, — дедим овозимни ўзгартириб, — «Оқшом»ми бу?

— Шундай-шундай, — деди ходим ҳовлиқиб.

— Бизнинг институтда бир янгилик бор эди, шуни айтсам майлими, — дейишим билан қувониб кетди.

— Айтинг, дарров ёзиб оламан! — деди шошилиб.

Шундай қилиб, «сенсацияни» бошладим. Мен айтиб турибман, у ёзиб турибди!

— «Тошкент Давлат тиббиёт институтида ноёб жарроҳлик операцияси дунёда биричи марта қилинди. Уни амалга оширишда хирурглар, нейрохирурглар, лорлар, эндрокринологлар... — шундай деб, тахминан йигирмага яқин оғзимга келган касб эгасининг номини санадим. Сўнг давом этдим. — Бу жаҳон-шумул операция бўлгани учун унда Тошкент, Москва, Лондон, Париж, Токио каби шаҳарлардан келган машҳур жарроҳлар, — деб яна ўттизтача ўзбек, рус, инглиз, японча номларни қаторлаштириб ташладим. — Операция роса уч соату йигирма икки дақиқа давом этди. Жарроҳлик жараёнида доцент фалончилар, ассистент фисмадончилар, — деганимда «Информация қироли»нинг тинглайвериб қулоғи, ёзавериб қўли чарчаб кетди шекилли, тоқати тоқ бўлиб сўради.

— Ҳой, барака топкур, қанақа операция қилишди ўзи? Нимани кесишди?

— Қулоқни! — дедим зарда билан. — Охиригача эшитиш керак-да, бундай! Тошкент вилоятининг Бекобод туманидаги бир хўжаликнинг тракторчиси мисли кўрилмаган касалга дучор бўлган. Чап қулоғи ўздан-ўзи ўсиб кетаверган-кетаверган, охири қирқ сантиметрга етиб, биқинигача осилиб тушган. Шунинг ўттиз уч сантиметрини кесиб...

Шу ерга келганда мен ҳам, Тўлқин ака ҳам чидолмай кулиб юбордик. «Ахборот» чала қолди.

* * *

Тифиз иш жараёни толиқтиргани учунми, гоҳо кечқурунлари бир оз «олиб» туришлар бўларди. Айниқса, маош ёки қалам ҳақи олинган куни.

Бир сафар келиноий жиндай ранжиб гапириб қолдилар. «Тўлқин ака тез-тез ичадиган бўлиб қоляптилар. Сиз койиб қўйинг. Магазинга кирмай